



**Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
/Tefsir Anabilim Dalı**

NÜZUL SÜRECİNDE MÜSLİM GAYRİ MÜSLİM İLİŞKİLERİ

Habibe COŞKUN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Tanışmanı

Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ

SİVAS – Haziran

2010

ÖNSÖZ

Yüce Allah, ilk insandan itibaren onları kendi hallerine bırakmamış, ilahi düzenden haberdar etmek için kendi içlerinden Peygamberler göndermiş. Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlerde bazı şariat kuralları dışında aynı temel esaslar üzerine gönderilmişlerdir. Ama bütün bu peygamberlerin ortak paydası “İslam”dır.

Son ilahi din ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) geldiği zaman, o güne kadar mevcut dinler bozulmuş, geldiği zaman, o güne kadar mevcut dinler bozulmuş, tahrif olmuş ve beşer eliyle yeniden düzenlenmiş durumdaydı. Hz. Peygamber'in gönderildiği dönemde ise Mekke'de müşrikler çoğunlukta idi. Az sayıda Yahudî ve Hristiyan da aynı zamanda Mekke'de yaşamakta idi. İlahi vahiy Cebrail vasıtasıyla inmeye başladıktan sonra, diğer din mensuplarıyla ilişkilerinin ve hayatın her safhasında onlara karşı takınacağı bu tavır, vahiyle desteklenmiştir. O günün şartlarında kozmopolit bir yapı arz eden Mekke'de ve Medine'de bir arada yaşamak durumunda olan Müslümanlar ve diğer din mensuplarının yaşantısı bugünün insanına da ışık tutmalı, yön göstermelidir. Ayrıca son dönemde oldukça popüler olan “İslamifobian” konusunda insanların kafalarındaki soru işaretlerinin de giderilmesinde yardımcı olabilir.

Yapmış olduğumuz çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Kur'an'da inanç bakımından insanları ele aldık. Kur'an'ın hem Müslümanlara hem de diğer din mensuplarına yaklaşımını görmeye çalıştık. İkinci bölümde ise; özellikle Mekke dönemindeki ayetlere dikkat çekmeye çalıştık. Üçüncü ve son bölümde ise; ilişkilerin daha da yoğunlaştığı Medine dönemini ele aldık. Medine dönemini de daha kolay anlaşılması amacıyla üç kısma ayırdık; Bedir Harbi'ne kadar olan dönem, Bedir Harbi'nden Hudeybiye'ye kadar olan dönem ve son olarak da Hudeybiye'den sonraki dönem.

Son olarak ise değerlendirme ve sonuç bölümlerine yer vererek tezimizi bitirdik.

Tezimin hazırlanış aşamasında bana kıymetli bilgi birikimleri ile yurt dışında olmasına bana destek olan değerli Hocam Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN'a tezimin konusundan kaynak eserlerine kadar her şeyiyle ilgilenen, nezaketiyle bizleri onurlandıran değerli Hocam Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Habibe COŞKUN

Mayıs 2010

SİVAS

GİRİŞ

1.Konunun Önemi

Kur'an'ın ait olduğu tarihsel bağlamdan çıkararak ele alan günümüzdeki Avrupalı yazarlar başta olmak üzere, Kur'an'ın bazı ayetlerini sübjektif yorumlar getiriyor. Kur'an'ın nüzul sürecinin bilinmesi bizlerin hem ayetlerin bağlamında yorum yapmamıza vesile olacaktır, hem de ayetlerin daha iyi anlaşılmasına yol açacaktır.

Yeni oluşan veya yeni ortaya çıkan bir görüş, varlığını devam ettirebilmek için mevcut görüşleri inkar yolunu seçer. Kur'an'ın diğer din mensupları ile ilgili tutumları konusunda yanlış değerlendirmelerin de sebebi bu olsa gerek. Oysa Kur'an özellikle Ehl-i Katip konusunda toptan bir reddetmeye girmemiş, kendi dinine davet etmiştir.

Günümüzün dünyası küreselleşme yolunda ilerlerken; Kur'an'ın 7. yy. Arap Yarımadası'ndaki dini gruplarla ilişkiler bağlamında getirdiği öneriler ve önerdiği stratejilerin tespit ve tahlilli ile Hz. Muhammed ve Sahabenin 23 yıllık zaman zarfında ortaya koyduğu pratiklerinin bilinmesinin bize, günümüzde diğer dini gruplara olan ilişkiler konusunda ışık tutacağını düşünmekteyiz. Kur'an'ın nüzulünden itibaren bu ilişkiyi tekrar gözden geçirmek hem önyargıların kırılması hem de yanlış anlamaların önüne geçilmesi açısından önemlidir.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, elimizdeki çalışma Kur'an'ı anlama çalışmasıdır. Yeterli açıklayıcı bilgiye sahip olduğunu söylemek oldukça zor olduğunu belirtmek durumundayız.

2.Konunun Amacı

Yapmış olduğumuz çalışmanın amaca nüfuz sürecinde Gayr-i Müslimler açısından ilişkilerin boyutunu anlamaya çalışmaktır. Bunu yaparken de

konunun çok geniş olduğunu da hesaba katarak bazı konuların üzerinde fazla durmaya çalışacağız.

Günümüzde genel olarak bir perspektif yakalayıp, bunun üzerine düşüncelerimizi oturtabilmektir.

Mekke’de en sıkıntılı dönemlerde neden Hz. İbrahim’e vurgu yapılmış, Medine Döneminin ilk zamanlarında neden kible değişikliğine gidilmiş? Bütün bu soruların cevabını oluşturacağımız genel felsefi bakışla vermeye çalışacağız. Çalışmamızın benzer diğer çalışmalardan uzak, asıl konuyu vermeye çalışmamız olacaktır.

3.Araştırmanın Metodu

Çalışmamızın isminden de anlaşılacağı gibi, Kur’an-ı Kerim’de geçen bir konuyu işlemekteyiz. Dolayısıyla çalışmamızda en başta yararlanacağımız kaynağımız Kur’an-ı Kerim’dir. Daha sonra tefsir kitapları, konuyla ilgili yani nüzul sırasını esas alan tefsirleri de inceleyeceğiz. Tarih kitapları, hadis kitapları ve diğer bazı eserler de yararlanacağımız eserler arasında.

Çalışmamızda asıl konuyu kaçırmamak adına ve bilgileri tekrarlamış olmamak için sade bir anlatımı tercih edeceğiz.

Özellikle konusu itibariyle çok geniş olduğundan parça parça vermeyi uygun buluyoruz. Nüfuz sırası esas alındığı için konuyla ilgili bütün ayetleri vermeyi uygun bulmuyoruz. Özellikle Gayr-i Müslimler ile girilen sosyal, ekonomik ilişkiler gibi geniş konulara değinmeyi düşünmüyoruz. Nüfus sırasına göre genel tutumu göstermeye çalışacağız.

Son olarak ise sonuç kısmından değerlendirmemizi yapıp tezi bitireceğiz.

I.BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE İNANÇ BAKIMINDAN İNSANLAR

Allah-u Teala, insanları ve cinleri sadece kendisine kulak etsinler diye yaratmış; kulluk görevinin nasıl yerine getirileceğini ise Peygamberi vasıtası ile göndermiş olduğu ilahi emirlerle de belirtmiştir. Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar süren bu zamanda Allah'ın insanlar üzerindeki rahmeti devam etmiştir. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Kur'an'la beraber insanlığın tümüne müjdeleyici, korkutucu olarak görevlendirmekle insanlık için olan davetini tamamlamıştır.

Kur'an'ı Kerim, insanoğullarını fitratlar icabı hak ve vazifelerde eşit kılmış ve şöyle buyurmuştur; “Ey insanlar doğrusu biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık, sizi milletler ve kabileler halinde koyduk ki birbirinizle tanışasınız. Şüphesiz Allah katında en şerefliiniz takva bakımından en üstününüzdür.”¹

İnsan olma bakımından bütün beşeriyet birbirinin kardeşidir. Kur'an-ı Kerim bu hususu açıkça belirtir ve şöyle buyurur; “İnsanlar tek ümmetti, Allah peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi.”²

Kur'an-ı Kerim'e göre insanların ayrı dinlere, ayrı cemaat ve milletlere sahip olması, düşmanlığı değil; tanışma, yardımlaşma ve işbirliğini sağlamalıdır. Kafirleri, küfürleri nedeniyle sorgulamak yada cezalandırmakla, Müslümanlar yükümlü değildir. Zaten bu işin yeri de dünya değildir. Kitap ehli ile ilgili olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle hitap olunur: “İşte sen buna çağır ve emrolunduğun gibi dosdoğru olup, onların arzularına uyma. (onlara) De ki; Allah'ın indirdiği her kitaba iman ettim: Aranızda adaletle hükmetmek üzere emrolundum. Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizindir. Bizimle sizin aranızda hiçbir

¹ Hucurat: 13

² Bakara: 213

husumet yoktur. Bizleri bir araya toplayacak olan Allah'tır ve dönüş yalnız O'nadır.”³

Bu bölümde Kur'an'da bahsi geçen inancı guruplarını inceleyeceğiz.

I. MÜ'MİN

Kur'an'ın inanç bakımından üzerinde en çok durulduğu grup hiç şüphesiz mü'minlerdir. Mü'min kelime olarak “öneme” fiilinden türemiş, inanan, iman eden, kendisinden emin olunan kimse manalarına gelir. Mü'min olmanın vasıflarından olan iman, inkar etmenin zıddı olup tasdik etmek korkuda emin olmak, nefsin huzur bulması manalarına geldiği gibi, bir şeye veya birisine inanıp güvenmek anlamlarını da ihtiva eder. ⁴

“(Gerçek) Mü'minler ancak onlardır ki, ne vakit , Allah anılsa, kalpleri ürperir ve O'nun ayetleri onlara okunduğu zaman imanlarını arttırır. Ve ümitlerini Rablerine bağlarlar ve (Sadaka olarak) bizim kendilerine bahsetmiş olduğumuzdan harcamada bulunurlar. Bunlar hakiki anlamda (hakkan) Mü'min olanlardır.”⁵

Bu sözlü tanım, “kelimenin” gerçek anlamında Mü'min kişiyi sahiden mutlaki, Allān'ın adının anılmasının bile kalbinde derin bir huşu hissi uyandırmaya yettiği ve tüm yaşamı o köklü dürüstlük haleti ruhiyesince tanzim olunan bir insan olarak resmetmektedir.”⁶

“İman” ile “İslam” terimleri bazen farklı manalarda, bazen de birbirlerinin yerine kullanılmışlardır. İslam, Hz Peygamber (s.a.v.)'in getirdiklerini kabul edip boyun eğmek ve zahiren teslim olmaktır. Bununla beraber inandığı şeyleri kalbi ile tasdik ettiğini izhar eden kimse ancak iman etmiş olur. İslam, zahiren boyun eğiş teslim olmak manasına geldiği için hem mü'min

³ Şura: 15

⁴ İsfehanî, Ebu'l Kasım Hüseyin b.Muhammed. **el Mefredât fî Ğaribi'l Kur'an, Darü'l-Katibi'l Arabî**, 1392/1972, s.25

⁵ Enfal: 4

⁶ İzutsu TOSHİTLİKO, **Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar**, Pınar Yay., İstanbul, Say:246

hemde münafık için kullanılır. Fakat iman sadece dil ile ikrardan ibaret olmadığından bir kimsenin gerçekten mü'min olması, söylediklerini kalbiyle tasdik etmesiyle ancak mümkün olur.⁷

Terim olarak İslam imandan daha geneldir. Her mü'min Müslüman'dır. Fakat her Müslüman mü'min değildir. İslam tarihinin kapsamına mü'minler girdiği gibi münafıklar da girer. Mü'min ve Müslim kavramlar Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde geçtiğini az önce söylemiştik. Bazen aynı anlamları ifade etmek için kullanılan bu iki kavram, yer yer farklı manaları da içermektedir. Şu ayeti kerimede, iman ile İslam'ın farklı anlamda kullanıldıklarını açıkça görebiliriz: "Araplar 'İnandık' dediler, de ki; "Siz iman etmediniz ama 'Müslüman olduk' (boyun eğdik) deyiniz. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi..."⁸

İman ile İslam Hucurat suresinin 14. ayetinde Cibril hadisinde olduğu gibi bazen farklı anlamlarda kullanılmalarına rağmen çoğu zaman aynı manada kullanılmıştır: "Bilakis, kim Muhsin olarak yüzünü Allah'a döndürürse, O'nun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler."⁹

Mertebe itibariyle imanın İslam'dan daha yüce olmasına rağmen, imana giden yol İslam'dan geçmektedir. Bu sebeple İslamsız bir iman düşünülemez. İslam ve iman insanı Allah'a yaklaştıran ve gerçek Müslüman olmasına sağlayan iki unsurdur.

"İbrahim İsmail'le birlikte Kabe'nin temelini attığında (şöyle dedi): Rabbimiz (bunu) bizden kabul buyur. Doğrusu, sen dayan, her şeyi bilensin Rabbimiz, ikimizi sana Müslim (boyun eğmiş) kıl, ahfadımızdan da sana boyun eğmiş bir topluluk (ümme Müslime) olsun. Ve bize ibadeti öğret ve yüzünü bize çevir (bizi bağışla). Şüphesiz sen Gafur, Rahim'sin. Rabbi O'na teslim ol dediğinde; "Ben bütün mahlukatın Rabbine teslim oldum (eslemtu) dedi." İbrahim aynı şeyli yapmaları için oğullarını da ikaz etti. Yakup da aynı şekilde şöyle dedi:

⁷ İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed8, **Lisanu'l Arab**, Beyrut, 1968, VIII, 23

⁸ Hucurat: 14

⁹ Bakara: 112

“Oğullarım, Allah hakiki din için bizleri seçti. Bunun için teslim olmuş kişilerden başka bir şey olarak ölmeyin.”¹⁰

II.MÜŞRİK VE MÜNAFIKLAR

a)MÜŞRİKLER

Şirk kavramı, “şerike” fiilinden türemiş bir kelimedir. “Ortak koştı” anlamına gelir. Müşrik ise bu fiilin, ifg’al babındaki ismi faililidir. Lügatte ortak koşan anlamına gelir. Müşrik¹¹ “Allah’a küfreden, O’na ortak koşan ve onu inkar eden kimsedir.

Putperestler için kullanılan müşrik kelimesi Kur’an-ı Kerim’de değişik irab ve sigolarıyla kırk dokuz kez geçmektedir. Ayrıca müşriklerin çeşitli sıfatları, çeşitle yer ve kalıplarda pek çok ayette zikredilmiştir. Ve açıktan açığa Allah’a ortak koşun, sayısız ilana inanan, onları O’na ortak koşan; Müslüman, Yahudi, Sabii, Hristiyan olmayan, şirki din olarak kabul eden, putlara tapan Arap müşrikleri olarak kullanılmıştır.¹²

Kur’an’da müşriklerin Allah’a ortak koşmaları; putlara tapmak,¹³ cinleri ortak kopup O’na oğul ve kız isnad etmek,¹⁴ putların isimlerini çocuklarına ad olarak vermek,¹⁵ Allah’a batıl zan ve isnatlarda bulunmak¹⁶ şeklinde bildirilmiştir. Ayrıca müşriklerin inanç ve ibadetlerinden bahsederken putların Allah ile kendileri arasında faydasız bir şefaathçi olarak tanındığına dikkat çekilmiştir. “Hani hakkınızda Allah’ın ortak olduğunu zannettiğiniz şefaathçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Artık aranızdaki bağlar tamamen

¹⁰ Bakara: 121-122, 125-126-127-128, 131-132

¹¹ İsfehani, **a.g.e.**, s. 259

¹² Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, Eser Neşriyat, İst., 1982, II. 770

¹³ En’am: 100

¹⁴ A’raf: 190

¹⁵ En’am: 138

¹⁶ En’am: 136

kopmuş ve (Allah'ın ortağı olduklarını) iddia ettikleriniz, sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuştur.”¹⁷

Mekki ayetlerinin hitap şekline göre Kur'an'ın ehli Katip mensuplarının dışındaki kişileri uyaran ayetleri, şirkten bahsettiği veya şirk yerdiği için gerçektir. Şirk kavramı ve onun (ayetlerde geçen müşrik ve şirk koşanlar gibi) türevleri Mekki ayetlerde genellikle “Kafir” Arapları içine alır. Buna rağmen şirk kavramıyla ilgili ayetlerden de anlaşılacağı gibi, belli başlı bir ibadet biçiminden bahsedilmemiştir. Genel bir kavram olup; çeşitli inançları, birbirine karışmış ve biri diğerinin içine girmiş Allah'a başka bir varlığı ortak koşmamıştır. Bu varlık bir put, bir melek veya bir şeytan yada tabiat güçlerinden herhangi bir güç olabilir. Şirk koşma eylemi; ulûhiyet rububiyet, ibadet, ayin yada şefaathçi kılma, ilişki kurma amacıyla kabul edilsin fark etmez.¹⁸

Hamdi Yazır'a göre müşrik kavramı, zahiri ve hakiki olmak üzere Kur'an'da iki manaya gelmektedir. Zahren müşrik, açıktan açığa Allah'a ortak koşan, birden çok ilaha inanan kimsedir. Bu manaya göre Ehli Kitap müşrik sayılmaz. Hakikatte ise müşrik, tevhidi ve İslam dinini inkar eden, mü'min olmayanların hepsidir. Buna göre Ehli Kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar da dahil kafirlerin hepsi müşrik kavramına girmektedir.¹⁹

Kur'an'ın ilk inen ayatlarında bulanık da olsa, zaten tanrıya inanan insanlar olduğunu bildiren pasajlar vardır.²⁰ Kureyş suresinde “Bu evin (K'abe'nin) Rabbine ibadet etsinler” cümlecigi, Mekke ileri gelenlerin Allah'a tapıyor olduklarını göstermektedir.

“Apaçık delil kendilerine gelinceye kadar, ehli kitaptan ve müşriklerden inkarcılar (küfürden) ayrılacak değildirler.”²¹

¹⁷ En'am: 94

¹⁸ Derveze, **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, I. 428-430

¹⁹ Elmalı, **a.g.e.**, II. 770

²⁰ Kureyş: 3

²¹ Beyyine: 1

b)MÜNAFIKLAR

Münafık dış görünüşü itibariyle kendisini Müslüman gösterin gerçekte ise kafır olan kimsedir.²² Onlar iman ile küfürden herhangi birini tercih etmeksizin, bazen imandan, bazen de küfürden yana, her ikisi arasında bocalayıp dururlar. Dış görünüşleri Müslüman'larla beraber, kalben kafirlerden yanadır.²³

Münafıklar, dilleriyle Allah'a Peygamber'e ve ahret gününe inandıklarını söyleyerek gerçek yüzlerini saklı tutarlar.²⁴ Böyle yapmakla Allah'ı ve Mü'minleri aldattıklarını sanırlar.²⁵ Kur'an'ın ifadesiyle onlar kalbi hasta olan kimselerdir.²⁶ Onların işi gücü yer yüzünüzde fesat çıkarıp istikrarı bozmaktır. Buna rağmen kendileri böyle yaptıklarını kabul etmeyip, yeryüzünü ıslah ettiklerini iddia ederler.²⁷ "Onların durumu (Karanlık gecede) ateş yakan kimsenin durumu gibidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda, Allah'ın hemen onların aydınlığını giderir."²⁸

Hidayetten yoksun olan münafıklar Müslüman'ları terk edip Yahudi ve Hristiyanlarla dost olurlar, onlara bağlanırlar.²⁹ Karşılaştıkları meselenin çözümünde Allah'ın hükmünü terk edip, muhakeme konusunda tağutların hükümlerine başvururlar. Çünkü onların bütün arzuları, kinde zamanlarındaki tağutlar tarafından gerçekleştirilir.³⁰ Kafirlerle devamlı irtibat halinde bulunarak Müslümanlar aleyhinde casusluk yaparlar.³¹

Kur'an'ın pek çok ayetinde münafıkların özellikleri belirtilmektedir. Ancak onların en belirgin özelliği kafirlerle dostluk kurmaları, Allah'ın dininden hoşlanmamaları ve Müslüman'ların arasında kendilerini büyük görmeleridir.

²² Kabus-i, Tûrkî, s.1465

²³ Âlusî, Şihabeddin Es Seyyid Mahmud, *Rûhu'l Meanî, fi tefsiri'l Kur'ani'l Azim ve Sebil Mesanî*, Beyrut V. 1771

²⁴ Bakara: 8

²⁵ Bakara: 9

²⁶ Bakara: 10

²⁷ Bakara: 11-12

²⁸ Bakara: 17

²⁹ Haşr: 11-12

³⁰ Nisa: 60-63

³¹ Nisa: 141

Bunun içindir ki, Allah (c.c) onların durumlarını mü'minlere açıklamakla yetinmemiş, mü'minlerin onlardan ayrı durumlarını ve uzak kalmalarını istemiştir.

Buraya kadar kısaca durumlarından bahsettiğimi münafıklar, i'tikatta münafık olan kimselerdir. Bunlar kafirlerle beraber cehennemde bir araya gelecek³² hatta kafirlerden daha alt tabakada azap göreceklerdir.³³ Bir de amelde münafık olan kimseler vardır ki, bunların durumu farklıdır. Bunlar Müslüman olmakla birlikte bazı görevleri terk eder veya noksan yaparlar. Dini görevleri terk etmeleri veya bazı haram ve mekruhları işlemeleri, bu veya bilgisizlik sebebiyledir. Böylesi kimseler, günahlarından dolayı bir süre cehennemde kalırlar, ancak cehennemde kalma süreleri, i'tikatta münafık olanlarınkı gibi ebedi değildir. Bir süre sonra cehennemden çıkarlar.³⁴

III.EHLİ KİTAP

“Ehl-i Kitap” kendilerine Tevrat ve İncil gibi ilahi kitap verilen insanlar için kullanılan bir tabirdir. Bu tabir, Kur'an'da ve İslam literatüründe Yahudi ve Hristiyanların ortak adı olarak geçmektedir. Ehl-i Kitap denilince genelde bu iki zümre kastedilir. Bu iki zümre aslında Allah'a ve Peygamberlerine inanırlardı, fakat İslam geldiği zaman onlar, Allah'ın kendilerine vahyetmiş olduğu gerçeği bile bile tahrif edecek, işlerine gelen kısmını kabul etmiş, işlerine gelmeyen kısmı da gizlemişlerdir.³⁵

Ehli Kitaptan olan Yahudi ve Hristiyanlar Alemlerin Rabbi'nin varlığına, O'nun uluhiyet ve Rububiyetine inanırlar. Ancak bu inançlarıyla beraber, peygamberler, veliler ve melekler gibi mukaddes varlıklara hürmette aşırı giderek, onları gerçek makamlarının üstünde tutup, ilahlık derecesine kadar yükseltirler. Onları Allah'a ortak tanımakla birlikte, bu alemin idaresinde onların da rolü bulunduğuna inanırlar.

³² Nisa: 140

³³ Nisa: 145

³⁴ YILMAZ, Hüseyin, **Kur'an'ın Işığında Müslim-Gayri Müslim Münasebetleri**, Kayıhan Yay., İstanbul, 1997, say.47

³⁵ Izutsu, Toshihiko, **Kur'an'da Allah' ve İnsan** Terc. Süleyman Ateş, A.Ü.Basımevi, Ankara, 1975, s.74

Kur'an-ı Kerim'de Yahudi ve Hristiyanlara ehl-i kitap ismiyle hitap edilmekle birlikte, bizzat Yahudi ve Hristiyan isimleri zikredilerek de hitap edilmiştir. Bu sebeple,onları birbirlerinden ayırmak suretiyle müstakil bir inanç grubu olarak incelemeyi uygun buluyoruz.

a)Yahudiler

Yahudi kelimesinin aslı, hâde-yehûdu-tevhide fiilinden gelir ki, tövbe anlamına gelmektedir.³⁶ Bu kelimenin İsrail oğullarına verilmesi hakkında şu görüşler ileri sürülmüştür; İbranicede Yahûd kelimesi, Güney Krallığını veya Yahuda ülkesinin sakinlerini ifade etmektedir. Sonradan bu söz, kavmin tümü için kullanılmaya başlanmıştır.³⁷

Yahudi kelimesinin kullanılması ile ilgili rivayetlerden biride ise, Hz. Musa'nın Tur dağına gitmesinden sonra İsrailoğulları buzağıya tapmışlar, ancak Hz. Musa onların yanına dönünce kendilerine çok kızmış, onlar da yaptıkları bu çirkin işten dolayı çok pişman olmuşlar ve tövbe etmişlerdir. ³⁸ Kur'an-ı Kerim'de işte bu tövbe edişlerinden dolayı Yahudi denilmiştir. Bir başka görüşe göre ise, onlar İslam'ın zuhurunda Hz. Peygamberi inkar ettikleri için bu ismi almışlardır. İsrailoğullarına Yahudi denilmesini başka sebebi de şudur: İshak'ın oğlu Hz. Yakub'un on iki oğlu vardı. Bunlardan en büyüğünün veya dördüncü oğlunun adı "Yuda" veya "Yehuda" olduğundan Hz. Yakub'un oğluna nispetle kendilerine yahi denilmiştir.³⁹

Bu son belirtilen görüşün kabul edilen yaygın görüş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yani Yahudi kelimesi Hz. Yakub'un oğluna nispetle o soydan gelenlere verilmiş bir isimdir.

³⁶ İsfahanî, **a.g.e.**, II.842

³⁷ Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, **el-Camiu li Ahkamil Kur'an**, Mısır, 1967, I, 433

³⁸ Kurtubî, **a.g.e.**, say.433

³⁹ Elmalılı, **a.g.e.**, I. 374

Yahudilik, tek başına ne bir mezhep, ne bir ırk ne de modern anlamda bir millettir. Onun dinler tarihinde benzeri olmayan tarifi zor, özel bir yeri vardır.⁴⁰

Hız. Musa Yahudi dininin kurucusu sayılır. Bu sebeple bu dine Musevilik de denir.

Tarih boyunca Yahudiler çeşitli ülkelere dağılmış değişik zamanlarda değişik yerlere sürgün edilmiştir. Kur'an-ı Kerim onların pak çok sıfatından bahsederken; onların bozguncu bir millet olduğunu, Allah'ın ayetlerini inkar ettiklerini ve peygamberlerini hak yere öldürdüklerini ve bu yüzden alçaklık damgası ile damgalanıp Allah'ın gazabına uğradıklarını ifade eder.⁴¹

Kur'an-ı Kerim, bir çok ayetinde Yahudilerden bahsedip onların inançları ve özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Onlar Allah'a tam bir teslimiyetle iman etmemişler, peygamberlerine karşı olan tavırlarıyla şımarık bir kavim olduklarını göstermişlerdir. Kur'an, onların bu tutumunu şu ayetle açık bir şekilde ortaya koymaktadır. "Biz zamanlar şöyle demiştiniz: Ey Musa! biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana iman etmeyiz..."⁴²

Yahudilerin Kur'an'da pek çok özelliklerin sayılması yanında tezimizin konusu açısından Kur'an'da ele alınışlarına değinmeyi bu kadarla yeterli görüyoruz.

Yahudiler yerleşim alanı olarak özellikle Medine bölgesinde yaşamışlardır. Hız. Peygamber (s.a.s.)'in Medine'ye hicretleri ile dini ve medeni konularda onunla mücadele ettikleri ve çarpıştıkları tarih ile sabittir. Bu nedenle özellikle medeni surelerde Yahudilerden sıkça bahsedilmektedir.

⁴⁰ Sarıkçioğlu, Ekrem, **Başlangıçta Günümüze Dinler Tarihi**, İstanbul, 1983, s.185

⁴¹ Al-i İmrah, 112

⁴² Bakara; 55

b)Hıristiyanlar

Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanlar için "Nasranî" ve "Nasara" kelimeleri kullanılmaktadır. Yardım etmek anlamında olan "nesara" fiilinden gelen "serârâ, nesrânî" kelimesinin çoğuludur.⁴³ Aslı Yunanca olan "Hrist" ve "Hıristiyan" kelimeleri Kur'an'da geçmediği gibi "Mesihî" veya "Mesihîyye" tabirlerine de Kur'an'da rastlanmaz.⁴⁴

Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanlığın kurucusu olan Hz. İsa'nın doğumundan ve Hz. Meryem'den sıkça bahsedilir.⁴⁵ Başka ayetlerde ise, Hz. İsa'nın İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilişinin sebebi "Ben size gerçek hikmeti getirdim. Bir de hakkında ihtilaf ede geldiğiniz şeylerin bazısını açıklayalım diye geldim. Artık Allah'tan korkun ve bana tâbi olun."⁴⁶ şeklinde açıklandığı ve getirdiği dinin Yahudilikten farklı olmadığı ve bütün insanların Rabbinin aynı olduğu, ancak O'na kulak edilerek doğru yolun bulunabileceği zikredilmektedir.⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanlıkla ilgili ayetlere baktığımızda özellikle vurgulanan husus, İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğu belirtilirken, beşeriyetiyle ilgili tereddütlerin ortadan kalkması için de, onun melekler tarafından Allah'ın kudretiyle Hz. Meryem'e müjdelenişi, ona hamile kalışı ve dünyaya gelişini anlatır.⁴⁸ Ayrıca İsa'dan bahsedilirken, çoğu kez, Meryem oğlu İsa, Allah'ın nebisi ve Resulü denmesi, onun kulluğunu pekiştirmeye yönelik olmalıdır.⁴⁹

Hız. İsa'nın konumuyla doğrudan bağlantılı olarak üzerinde önemle durulan bir başka husus ta, onun ulûhiyeti ile ilgili oluşu yanlış inancın reddedilmesidir. bu bağlamda Kur'an'da Hıristiyanların sonradan oluşturduğu

⁴³ İsfahanî, **el Müfredât**, s.516

⁴⁴ Kuzgun, Şaban, **Kur'an-ı Kerim'e Göre Hıristiyanlık ve Hıristiyanlar (mak.) İS AU yay., 16.sayı ist., 1993, s.61**

⁴⁵ Meryem: 27-37

⁴⁶ Zuhruf: 63

⁴⁷ Zuhruf: 64

⁴⁸ Al-i İmran: 45-49, Meryem: 16-29, Enbiya: 91, Tahrim: 12

⁴⁹ Nisa: 157-171, Maide: 19, Meryem: 30, Hadid: 27, Saf: 6

teslis inancına karşı çıkılır. Allah'ın ulûhiyeti ve birliği hatırlatılarak O'na çocuk nispet edilmesinin tutarsızlığı dile getirilir.⁵⁰ Zatın hulul ettiği üç sıfatlı bir ilah, üç unsur veya üç ilah şekilde anlaşılabilen teslis inancına sahip olanların yada İsa'yı Allah'ın oğlu kabul edenlerin kafir olduğu uyarısında bulunur.⁵¹ Ayrıca çeşitli ayetlerde, Allah'ın çocuk edinemeyeceğine ve bu tür iddiaların iftira olduğuna yer verilir.⁵²

Kur'an'da Hz. İsa'nın doğumu dışında Hristiyan ilahiyatında da önemli bir yeri bulunan çarmıha gerilme meselesine de geniş yer verilmektedir. Bu konuda Hristiyanların kesin bilgilerinin bulunmadığına işaret edilerek, çarmıh hadisesinin gerçek olmadığı belirtilir. Ayrıca, kişinin başkasının işlediği suçtan dolayı sorumlu tutulamayacağı ilkesiyle⁵³ Hristiyanların kabul ettiği aslî günah inancının yanlış olduğu dolaylı olarak belirtilir.

Kur'an-ı Kerim, bunlardan başka daha birçok ayette Hristiyanların tutarsız inançlarından ve bazı özelliklerinden bahseder. Biz burada bu mesele ile alakalı bütün örnekleri sıralayacak değiliz. Onların Müslümanlara düşmanlık açısından Yahudiler ve müşrikler kadar şiddete; olmadıklarını belirten şu ayetle bu kısmı bitireceğiz:

“İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahudiler ile şirk koşanları bulacaksınız. Onlar içerisinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da “biz Hristiyanlarız” diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.”⁵⁴

IV. Sabiîler

Sabiî kelimesi “sa-be-e” kökünden olup, “bir dinden çıkıp diğer bir dine girme” veya “haktan bâtıla meyiletme” anlamlarına gelir.⁵⁵ Sabiilik aslen ilahi

⁵⁰ Nisa: 71

⁵¹ Maide: 17-72, Tevbe: 30

⁵² Yunus: 68, Kehf: 4-5, Meryem: 88-89

⁵³ En'am: 164

⁵⁴ Maide: 82

⁵⁵ İbn Mansur, *Lisanu'l Arab*, I, 108; Kurtubi, *a.g.e.*, I, 434

kaynaklı dinlerden birisidir. Bugün Irak'ta dini inançları ve giyim kuşamları ile diğer insanlardan ayrı bir zümre oluşturan Sabiiler içine kapalı bir cemaat durumundadır. Kur'an'da üç⁵⁶ yerde zikredilen Sabiilerin kimlikleri tartışma konusudur.

İslam alimlerinin kimlikleri ve menşeleri hakkında görüş birliğine varamadığı; kimisinin, Hristiyan olduklarına söyleyen, İncil okuyan ve İsa'nın dinini benimseyen bir gruba rastladığı için Ehl-i Kitap olarak gördüğü⁵⁷ bazen de Yahudilik ve Mecusilik karışımı bir din olduğu görüşündedirler.⁵⁸

Sabiiler, ellerinde vahiy mahsulü olduklarına inandıkları, ancak gerçek manada bir takım Sabii adetlerini ve din merasimlerini düzenleyen kitaplara sahip olan ve ehli kitap olma özelliklerini tamamen kaybeden bir gruptur. Sabiler bazen meleklerle, bazen de yıldızlara ve gezegenlere tapınan insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de din sahiplerinin ibadet yerleri zikredilirken; "onlar haksız yere Rabbimiz Allah'tır dedikleri için yurtlarından çıkarılmıştır. Allah insanların bir kısmını diğerleri ile defetmeseydi, savamiler, manastırlar, kiliseler, havralar ve mecsidler yıkılıp giderdi..."⁵⁹ ayetinde dört çeşit ibadet yeri sayılmaktadır. Müfessirlerin bir kısmı bu kelimeleri yorumlarken burada geçen "Savâmî" kelimesini Sabiilerin ibadet yeri olarak değerlendirmektedirler.⁶⁰ Fakat bu görüş kesinlik kazanmış değildir. Bu durum bir ihtimal olarak görülebilir. Bununla birlikte, Sabiilerin itikadi konularla ilgili görüşleri ikinci dereceden İslami literatürde bulunmaktadır. Buna göre Sabiiler, Allah'ın birliğine, ezeli olduğuna, varlığının başlangıcı ve sonunun olmadığına inandıkları gibi, Yüce Allah'ın noksan sıfatlardan münezzehe olduğuna da inanmaktadırlar.⁶¹

⁵⁶ Bakara: 62, Maide: 69

⁵⁷ Cassas, **Ahkamül-Kur'an**, II. 328

⁵⁸ Kurtubî, **a.g.e.**, I, 434

⁵⁹ Hac: 40

⁶⁰ Râzi, **Mefatihü'l Gayb**, XXII, 40

⁶¹ Kaya, Osman, **Kur'an'ın Nuzulu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dini Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'an'a Yansıması**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004, s.82

Gerek Sabiilerle ilgili Kur'an'daki ifadelerin azlığı gerekse günümüzde, özellikle Irak bölgesinde yaşayan Sabiilerin asei hüviyetlerinden uzak oluşları nedeniyle, Sabiilerin başlığını bur9ada da noktalıyoruz.

V.DEĞERLENDİRME

Allah, ilk insanın yaradılışından itibaren insan oğlunu kendi başına bırakmamış ve her devirde yol gösterici Peygamberler ve onlar vasıtasıyla ilahi kitaplar göndermiştir.

Allah'ın göndermiş olduğu bu ilahi mesajlar, muhatapları tarafından, belli bir zaman sonra tahrif edilmiş ve Allah son olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) vasıtası ile Kur'an-ı Kerim'i insanlığa göndermiştir. Göndermiş olduğu bu son ilahi kitapta da, daha önce insanlara verdiği mühletlerden, fırsatlardan, nimetlerden bahsetmiştir.

Yüce Yaratıcının Kur'an'da saydığı inanç mensuplarından ilki ve en çok bahsettiği hiç şüphe yok ki mü'minlerdir. Dini ıstılahta mü'min Allah ve Resulünü tasdik ederek İslam dinine giren, Hz. Peygamber (s.a.s.) getirdiği şeriatın tümüne birden inanan kimseye denir. Anlam bakımından Müslim ve mü'min kavramları Kur'an'da bazen aynı anlamda bazen farklı anlamda kullanılmıştır. İslam, Hz. Peygamber (s.a.s.) getirdiklerini kabul edip boyun eğmek ve zahiren teslim olmaktır. İslam, imandan daha genel bir ifade olup İslam kavramının içerisine münafıklar da girebilir.

“Araplar “inandık” derler, De ki: siz iman etmediniz ama Müslüman olduk deyiniz. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi.”

Bu ayetten de anlaşılacağı gibi İslam, genel olarak bir yaşam biçimi olmakla birlikte, imanın ancak kalplerde yer etmiş olması gerekir.

Müşrik ise, şirk koşan, ortak edinen anlamlarına gelir. Özellikle, Kur'an'ın indiği coğrafyadaki insanların dini inanışlarını düşünecek olursak;

Allah'ın varlığını inkar etmeyen ancak başlıca tanrılar da edinen vasıtalar ile Allah'a ulaşması amaçlayan bir toplum olduklarını görürüz. Allah Kur'an'ın pek çok yerinde müşriklerin inançlarına, karşı çıkmış ve yanlış yolda olduklarını bildirmiştir. Bu insanlara meydan okuyan Allah, tek ve ezeli olduğunu insanlardan kabul etmelerini, tapmakta oldukları putlardan vazgeçmelerini istemiştir.

Mü'minlerin özelliklerini sayarken özellikle dikkat etmemiz gereken bir husus vardır, o da kalben tasdiktir. İşte kalbiyle inanmadığı halde diliyle inanmış gibi davrandığı halde diliyle inanmış gibi davranan kişiye münafık denir. Elmalılı Hamdî Yazır'ın eserinde belirttiği gibi, zahiri münafık ve hakiki münafık vardır. Hakiki münafık kalbiyle inkar eder ve küfre düşer, zahiri münafık ise kalben inanmakla birlikte ister tembelliğinden olsun, isterse gevşekliğinden, ibadetlerinde kusurlu olan kişidir. Bu iki kişi arasında itikadi açıdan fark olup, hakiki münafık müşrikten daha aşağıdır.

Bir de Allah'ın kendilerin kitap verdiği gruplar vardır. Bunların genel isimleri ehl-i kitaptır. Çalışmamızda üzerinde durduğumuz ehli kitap grubundan ilki, Yahudilerdir.

Yahudi ismi, Hz. Yakub'un birinci yahut dördüncü oğlu olan "Yehuda"'nın soyundan gelenlere nispetle İsrailoğullarına verilen isimdir. Diğer bir anlamı da tövbe edendir. Allah, Kur'an'da İsrailoğullarına verdiği nimetlerden ve onların yapmış olduğu akitten sıkça bahseder. Allah'ın İsrailoğullarından bir takım sözler aldığını fakat İsrailoğullarının sözlerinde durmadıklarından, bu nedenle de başlarına gelen musibetlerden bahseder. Kendi içlerinden göndermiş olduğu peygamberleri kabul etmeyip hatta, öldürmeye kadar ileri gitmelerinden, Tevradı değiştirip Allah'a iftira atmış olduklarından da bahseder.

Hristiyanlardan bahsederken öncelikle Hz.İsa'nın doğum hadiselerinden yola çıkarak, O'nun bir beşer olduğunun üzerinde durulur. Hz.İsa için Meryem oğlu İsa ve Allah'ın elçisi ifadeler kullanılır. Allah'a evlat edindi yakıştırmasını yapanları şiddetle reddeder ve tanrının kullarının şeklinde görüldüğü inancını da yine Allah, Kur'an'ın pek çok yerinde reddetmiştir.

Hristiyanlarda bulunan, teslis inancını da kesin bir dille yalanlayan Kur'an, çarmıha gerilme olayında onların yanıldıklarını da haber vermiştir.

Bununla beraber Kur'an'ın Hristiyanlara olan tavrı Yahudilere olandan daha yumuşaktır. İsrailoğullarının nankör ve inkarcı bir topluluk olduğundan bahsederken, Hristiyanlar için daha yumuşak bir dil kullanmıştır.

Bu çalışmamızda üzerinde durduğumuz son inanç grubumuz ise Sabiilerdir. Sabiiler Kur'an'da üç yerde zikredilirler. Bu da onların başka bir dinin devamı olmadıklarını göstermektedir. Sabiiler, kendi şeriatlarını yaşarken daha sonradan sapıtmışlardır. Allah ile kendi aralarına putları aracı ilah edinmişlerdir. Bugün kendi içlerine kapalı olarak yaşayan bir grup, bir çok itikadi ve ameli değişikliklerle dinlerini yaşamayı sürdürmektedir.

Bu bölümde Kur'an'ın kendilerine seslendiği bazı grupları üzerinde kısaca durmaya çalıştık. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde özellikle ehl-i kitaba dair bilgiler aktarmaya devam edeceğiz.

II.BÖLÜM

MEKKÎ SÜRETÇİ MÜSLÜMAN-GAYR-I MÜSLİM İLİŞKİLERİNE DELALET EDEN AYETLER

I. RİSALETİN BAŞLANGICI VE TEBLİĞ

Yüce Allah, insanlık tarihi boyunca her topluma kendi diliyle bir Peygamber göndermiştir.⁶² Yol gösterici olan peygamberler, kendi toplumlarını içinde bulundukları delalet ve sapıklıktan kurtarmak, onları tevhidin temel prensiplerine davet edip yöneltmek için müjdeleme ve korkutma metodunu kullanmışlardır. Ancak, bu davet bütün kavimler üzerinde her zaman aynı tesiri göstermemiş, kavimler bazen kendilerinden olan peygamberlere karşı çıkarak sapıklığı savunmuşlardır. Haz.Peygamber (s.a.s.)'in peygamber olduğu dönem ile Hz. İsa (a.s.) peygamberliği arasında yaklaşık 580 yıllık bir zaman geçmişti. Bu dönemde, Hristiyanlık, tevhit inancından uzaklaşmış ve teslis akidesini benimsemiş; Yahudilik, Yahova'yı milli ilah edinmişken; güneş ve aydan medet uman Sabiilerin bazı sapık fırka ve inanç sistemlerinin yanı sıra bir taraftan da maden, taş ve ağaçlardan kendi elleriyle yaptıkları putlara tapan putperestlerin varlığı göze çarpmaktadır. İşte böyle zor şartlar altında bi'set ile görevlendirilen Hz. Muhammed (s.a.s.) göreve başlamıştır. Bu zor zamanın Kur'an'a yansımalarına geçelim şimdi de.

Hz. Peygamber (s.a.s.) yaşı kırk olunca, ibadet için Hira'da bulunduğu sırada Cebrail tarafından ilk vahiy getirilmek suretiyle nübüvvetle görevlendirildiği kendisine bildirilmişti. Hira'da Alak suresinin ilk beş ayetini alan Hz. Peygamberin ilk davet ettiği kişi de eşi Hz. Hatice olmuştu. Hz. Hatice O'nu Varaka b. Nevafel'e götürmüş, Varaka da O'nun peygamberliğini teyit etmişti.⁶³

Alak suresinin ilk beş ayetinden sonra, adeta bu surenin devamı niteliğindeki ayetler nazil olmuştur:

⁶² İbranim: 4

⁶³ Hamidullah, **İslam Peygamberi** I.555

“Nun, kaleme ve yazdıklarına and olsun. Sen Rabbinin nimetiyle cinlenmiş değilsin. Senin için kesintisiz bir mükafat vardır. Ve sen büyük bir ahlak üzerindesin.”⁶⁴

Hiz. Muhammed (s.a.s.) bu üç yıllık gizli davet döneminde müşrikleri inkar etmek ve onlardan yüz çevirmekle emronulmadığı için, sadece zaman zaman Kabe'nin yanına giderek açıktan Kur'an okuyor, fakat açıktan onların putlarını kötüleyici bir şeyi dillendirmiyordu. “Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma”⁶⁵ ayeti nazil oluncaya kadar gizli davet devam etmiştir.” Buna rağmen bu dönemde müşrikler Müslümanlara sataşmadan davranmıyorlardı.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) kırk yaşından sonra davete başlamıştı ancak, bu davetin ilk üç yılı gizli davet dönemini oluşturmaktadır. Bu dönemde, aile fertleriyle yakın akraba ve dostlarını davet etmiştir. İşte bu davete ilk cevap veren, daha önce de putlardan nefret eden eşi Hiz. Hatice olmuştur.⁶⁶ Daha sonra ise henüz 10 yaşında olan Hiz. Ali eli azade kölesi Zeyd b. Harise İslam'ı kabul edenler arasında yer almıştır.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) daveti kabul edebilecek durumda olan ve cahilliyle devrende de kötülöklere bulaşmamış, yalan ve yanlışlıktan uzak duran kişilere öncelikli olarak tebliğini ulaştırıyordu. Gizli olarak süren davette daha çok, İslam'ı kabul edecek olan aile fertleri ile yakın akraba ve dostlarına İslam'ı tebliğı etmiş ve onları putperestlikten kurtarmak istemiştir. Bu üç yıllık süreç içerisinde sayıları az olan fakat birbirlerini seven, Hiz. Muhammed'e son derece bağı olan bir topluluk meydana gelmiştir. Bu dönemde indirilen ayetler ise, yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı gibi, daha çok Hiz. Peygamber'i teselli etmeye ve davete hazırlamaya yönelik ayetler olmuştur.

Bu üç ılık gizli davetten sonra “Sen en yakın akrabanı uyar.”⁶⁷ ayetiyle aleni davet emri gelmiş ve önce akrabalarından başlanması istenmiştir. Hiz.

⁶⁴ Nun: 1/-4

⁶⁵ Hicr: 94

⁶⁶ İbn Hişam, **es-Sire**, 1255

⁶⁷ Şuara: 214

Peygamber kendi evinde akrabalarını ağırlamış ve orada kendilerine ilahi vahyi bildirmişti. Başta Ebu Lehep olmak üzere akrabalarından olumsuz tepki almıştı. Bu olay üzerine de Ebu Lehep ve eşinin ahretteki durumunu bildiren Tebbet Suresi nazil olmuştur. “Ebu Leheb’in iki eli kurusun (yok olsun) zaten yok oldu a. Ne mali ne kazandığı onu (Allah’ın kahrından) kurtaramadı. Alevli bir ateşe girecek (o) karısı da odun hamalı olarak. Boynunda hurma lifinden bir ip olacaktır.”⁶⁸

Hiz. Peygamberin bu aleni davetine müşrik, münafık ve ehli kitabın büyüğü-küçüğü, köle-hür, kadın ve erkeğı, kırmızısı, siyahı, ins ve cin, her türlü mahlukat muhatap olmuştur. Bu davet sonucunda çok sert tepkilerle karşılaşmış ve neticede hicret edip Mekke’nin Fethi’ni kadar müşriklerle çeşitli platformlarda karşılaşmıştır.⁶⁹

Hiz. Peygamber’in insanlara ilahi vahyi açıklamak için seçtiğı yollardan bir tanesi de Mekke’nin dini ve ticari merkez oluşundan dolayı burayı ziyaret eden kabileleri dine çağırmasıdır. Bu davet esnasında Hiz. Peygamberin işlediğı tema genellikle, Allah’ın birliğı ve kendisinin Allah’ın elçisi olduğunu bildirmek olmuştur. Öte yandın putperestliğıın insan onuruna yakışmayan iğrenç bir şey olduğunu da açıklamaktan geri durmuyordu.⁷⁰ Kabilelere seslenirken; “Allah birdir, ben de O’nun kulu ve elçisiyim dedikten sonra şu ayeti okurdu: “De ki: Gelin Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyalım. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayınız! Anne ve babaya iyilikte muamele ediniz.⁷¹ Fakirlik, zaruret korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyiniz. Biz sizin de onların da rızkını verimiz.⁷² Kötülüklerin açığıını da gizlisine de yaklaşmayınız. Allah’ın katlini haram kıldığıı nefsi öldürmeyiniz. Meğer ki hak ile ola.”⁷³

⁶⁸ Tebbet: 1-5

⁶⁹ KAYA, Osman, **a.g.e.**, s.147

⁷⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, l.92

⁷¹ İsra: 223

⁷² İsra: 31

⁷³ İsra: 33

Kabile mensupları ise bu ayetleri dinledikten sonra atalarımızın dinini birden bire bırakamayız diyerek olumsuz karşılık vermişlerdir.

Burada özellikle üzerinde durmak istediğim bir konu var. Mekke müşriklerin eza ve işkencelerinin en yoğun olduğu dönemde Allah, Hz. İbrahim (a.s.) atıflarda bulunmuştur. Acaba bunu nende yapmıştır ve neyi hedeflemiştir?

Hem Yahudiler hem de Hristiyanlar soylarının Hz. İbrahim'e dayandığına inanıyorlardı. Özellikle Yahudiler, Allah'ın köklerini dayandırdıkları Hz. İbrahim ile ilk ahdi yaptığını ve bu ahitte Allah'ın Hz. İbrahim'e ve onun soyuna bir takım vaatlerde bulunduğu ileri sürülmektedirler:

“Seninle yaptığım ahit şudur; birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil, İbrahim olacak çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım. Seni çok verimli kılacağım. Ahdimi seninle ve soyunla kuşaklar boyunca, sonsuza dek sürdüreceğim. Senin, senden sonra da soyunun Tanrısı olacağım. Bir yabancı olarak yaşadığım toprakları, bütün Kenan Ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrısı olacağım.”⁷⁴

Hız. İbrahim ile yapılan bu ahit daha sonra İbrahim'in oğlu İshak ve onun oğlu Yakup ile de yapılmıştır. Eski ahitin “Çıkış” kitabında anlatıldığı üzere Hz. Musa, İsrailoğullarını Mısır'daki baskı ve zulümden kurtarıp Sina Çölüne ulaştırmasından sonra Sina Dağında Tanrı'dan aldığı emirleri onlara tebliğ etmek suretiyle ahdi yenilemiştir.⁷⁵

İşte Ehli Kitap için önemli bir figür olan Hz. İbrahim'e atıfta bulunarak Kur'an ortak bir noktada ehli kitabın desteğini almak istemiş olabilir. Nitekim, Yahudi ve Hristiyanların sadece kendilerinin cennete gireceği yönündeki dışlayıcı iddialarını Kur'an'ın şiddetle reddettiği Bakara Suresi 111 ve 113 ayetlerde Allah tarafından kabul edilebilir olmanın ve dolayısıyla da cennete girmenin iddia ile değil de gerçek bir iman ve Salih amelle olacağı vurgu yapılarak kendi dinlerini biricikliği ve üstünlüğü hakkında iddialarda bulunan

⁷⁴ Kitabı Mukaddes, **Tekvin**, 17: 4-8

⁷⁵ Kitabı Mukaddes, **Çıkış**, 19: 3-8

herkes bu iddialarından dolayı kınanmaktadır. Dahası Bakarı 124'te Yüce Allah Hz. İbrahim'in "...Benim ahdim zalimleri kapsamaz" şeklinde yanız vererek her türlü seçilmişlik ve üstünlük iddiasını açıkça reddetmektedir. Bu ayet yukarıda gördüğümüz üzere, Hz. İbrahim'in soyundan geldiklerini iddia ederek kendilerini Allah'ın seçilmiş halkı olarak gören Yahudilere, Allah'a verdikleri söze bağlı kalmadıkları sürece Allah'ın vaadinin onları kapsamadığını da hatırlatmaktadır.⁷⁶

Son olarak, Kur'an'ın ilk inen Mekki ayetlerine baktığımızda Hz. Peygamberin müşrikleri şu iki olgusal gerçekliği kabul etmeye çağırdığını görmekteyiz.: 1) Toplumda yaşayan ekonomik ve sosyal adaletsizliklerin temel nedeni insanların Allah'ın tek oluşunu kabul etmemeleridir. 2) Kur'an'da ifadesini bulan kıssaların anlatılış nedeninde ifade edildiği gibi insanlar samimi bir şekilde Allah'a inanmadıkça ve onun iradesine boyun eğmedikçe toplumlarının çökmesi mukadderdir. Bu iki ilkeyi birlikte düşündüğümüzde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Kur'an'ın ilk inen ayetlerine göre toplumlarda yaşanan ekonomik, sosyal ve benzeri adaletsizliklerin temel sebeplerinden biri söz konusu toplamdaki bireylerin Allah'ın tekliğini yani tevhit inancını ihmal etmeleri yada onu reddetmeleridir.⁷⁷

"Vay haline ölçüyü eksik tutanların; onlar (öteki insanlardan) haklarını eksiksiz isterler; ama borçların ölçüp tartmaya gelince, onu azaltmaya çalışırlar. Onlar bilmezle mi ki tekrar dirilecekler (uc) korkunç bir günde hesaba çekilecekler); bütün insanların alemlerin Rabbi huzuruna varacakları Gün'de? Gerçek şu ki, kötü ruhların kaydı, kayıpsız kaçaksız bir şekilde tutulmuştur. Bilir misin nedin o kayıpsız-kaçaksız olan. O silinmez şekilde tutulan bir kayıttır. Vay haline o gün hakikati yalanlayanların, Hesap gününün geleceğini yalanlayanların."⁷⁸

⁷⁶ AYDIN, Mahmut, **Yahudi ve Hristiyanlarla İlgili Öğretisi Bağlamında Kur'an'ın "Dini Öteki" ile Diyalogu** Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı Semp.Konya, 2006, s.249

⁷⁷ AYDIN, Mahmut, **a.g.m.**, s.235

⁷⁸ Mutaaffitin: 1-11

İL.HİCRETDE KADAR GELEN DÖNEMDE İLİŞKİLER VE İLGİLİ AYETLER

Bu bölümde nübüvvetin başlaması ile hicrete kadar devam eden süreçteki ilişkileri ve bu ilişkilerin yansıdığı ayetler ile ilgili bilgiler vermeye çalışacağız.

Öncelikle Mekke şehrinin o günkü görüntüsünde, Yahudi ve Hristiyanların oldukça az oluşları dikkat çekicidir. Özellikle Yahudiler Mekke’de hemen hemen yok denecek kadar azdılar.⁷⁹ Fakat bu bölgede her yıl düzenlenen panayırarda ve özellikle de Ukaz Panayırında sadece mal satarak değil, aynı zamanda kahinlik yaparak çok para kazanan insanlar olduklarını görmekteyiz.⁸⁰ Onlar, kitap ehle olarak okuma yazmada bildiklerinden bedeviler üzerinde özel bir nüfuz ve itibar kazanmış durumdaydılar.

Kur’an-ı Kerim, Mekke döneminde Yahudi ve Hristiyanlarla fazla münakaşaya girmemiştir. Başlangıçta Hz. İsa’nın Hristiyanlara, Musa’nın Yahudilere getirdiği ilahi mesajın aynısını müşriklere tebliğ ederken, Yahudi ve Hristiyanlarla barışık bir çizgi sergilemiştir.⁸¹ Nitekim ilk inen ayetlerde, “Biz cehennemnin bekçilerini hep melekler yaptık ki, kendilerine kitap verilmiş olanlar iyice inansın, inananların da imanı artsın. Kitap verilmiş olanlar ve inananlar kuşkulanasınlar. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve Kafirler de, ‘Allah bu misalle ne demek istedi?’ desinler. Böylece Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. Bu insanlara apaçık bir uyarıdır.”⁸² buyrularak inanmalarına yönelik yumuşak geçişler yapılmıştır. “Bu hükümler, elbette ilk sahifelerde de vardır. İbrahim’in ve Musa’nın sahifelerinde”⁸³ buyrularak ehli kitabın yanında olanlarla Kur’an’ın aynı içerik ve gayeye yönelik olduğunu belirtir. “Onlar ki, yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi Peygambere uyarlar. O (Peygamber) ki, kendilerine

⁷⁹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I.553

⁸⁰ Hamidullah, **a.g.es**, I554

⁸¹ Fazlur Rahman, **Ana Konularıyla Kur’an**, s.200-201

⁸² Müddessir, 31

⁸³ A’la, 18-19

iyiliği emreder, kendilerini kötülükten men eder, onlara güzel şeyleri helal, çirkin şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağırlıkları, sır Harındaki zincirleri kaldırıp O'na yardım eden ve O'nunla beraber indirilen nura uyarlar, işte felaha erenler onlardır.”⁸⁴ buyrularak Hz Peygamber'e uymaları için çağrıda bulunmaktadır. “Ne zaman ki, onlara bir kitap (Kur'an) geldi, daha önce inkar edenlere karşı yardım isteyip dururlarken, o bildikleri (Kur'an) kendilerine gelince onu inkar ettiler; artık Allah'ın laneti, inkarcıların üzerine olsun! Allah'ın kullarından dilediğine lütfuyla (vahiy) indirmesini çekemeyerek, Allah'ın indirdiğini inkar etmek için kendilerin ne alçak şeye sattılar da gazap üstüne gazaba uğradılar. İnkâr edenler için alçaltıcı bir azap vardır.”⁸⁵ buyrularak, onların daha önce kendi kitaplarında yazılı olan peygamberlere uyaracaklarına dair sözleri olduğuna vurgu yapılmaktadır.

“Bu kentlerin anası (Mekke)'yi ve çevresindeki insanları uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden önceki (Tanrı Kitabı) nı doğrulayıcı bir kitaptır. Ahrete inananlar buna inanırlar ve namazlarına devam ederler.”⁸⁶ Buyrularak Hz. Peygamberin getirdiği mesajın diğer kitaplarla uyum içinde olduğunu ve onları tasdik ettiğini, “kendilerine kitap verdiklerimiz, oğullarını tanıdıkları gibi onu tanırlar (onun Allah tarafından vahyedildiğini bilirler) ama kendilerini ziyana sokanlar inanmazlar.”⁸⁷ ve İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi de onlar için (Kur'an'ın güvenilir Ruh tarafından vahyedildiğine) yeterli bir delil değil mi?”⁸⁸ buyrularak İsrailoğullarının bilginlerinin Kur'an-ı Kerim'i vahiy olarak bildiklerini, Peygamberi tanıdıklarını ve bütün peygamberlerin aynı çağrıda bulunduklarını sürekli olarak vurgulamış; buna delil olarak da, Ehli Kitab'ın kıssalarını göstermiştir. Kur'an, Mekke dönemindeki ehli kitaba karşı yumuşak sevecen ve sert olmayan bir üslup kullanmıştır.

⁸⁴ A'raf: 156-157

⁸⁵ Bakara: 89-90

⁸⁶ En'am: 92

⁸⁷ En'am: 20, 114

⁸⁸ Şuara: 197

Kur'an'ın ilk nazil olan ayetlerinde, Arabistan'daki mevcut dini yapıya hücum etmemesi dikkate alınmaya değer bir prensip olarak göze çarpmaktadır. Kur'an'ın mevcut dinden yeni dine yavaş bir geçişi düşünülmüş olduğu söylenebilir. Çünkü Kur'an'ın amacı, eski dinin bütün inanışlarının bütünüyle sökülüp atılması değil, Mevcut inanışların genişletilmesi ve onlara bir takım ilavelerin yapılması idi. Bu arada yeni dinle bağdaşmayışı eski inançların zamanla silinip gideceği ümit edilmiş olabilir.⁸⁹

Watt'ın ileri sürdüğü bu görüş, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde, ilk olarak muhataplarını dışlayıcı bir üsluptan ziyade, onlarla ortak yönleri paylaşmaya yönelik bir hitap tarzı olduğunu göstermektedir. Bu aynı zanda Kur'an'ın/İslam'ın çatışmadan ziyade ortak yön aradığının bir göstergesidir.⁹⁰

Ancak Kur'an nüzulü esnasında var olan çok tanrıcı dine şiddetli hücum etmiş, fakat o günün şartlarında, İslam dini ile Yahudiliğin bir temele dayandığını, Yahudileri İslam'a şahit göstererek onlarla problemleri çözüme kavuşturmak istediğini, ehli kitabın İslam'a sarıldığını vurgulayarak onlar hakkında iyi düşünmüştü.⁹¹

Çünkü tevhit akidesi putlara ibadetin reddi, ibadetle ilgili bazı hükümler bazı ceza hükümleri geçmiş enbiya ve kavimlere dair kıssalar...gibi konularda semavi dinler arasında birçok benzerlik vardır.

Özellikle Yahudiler için söyleyecek olursak, Mekke'de çok az sayıda Yahudi'nin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı Müslümanların Yahudilerle herhangi bir dini ve siyasi ilişkilerinin olmadığını görmekteyiz. Bu dönemde gerek Yahudiler gerekse Hristiyanlar hakkında sert ifadeler kullanılmadığı gibi Yahudi din adamlarının şahit olarak gösterilmesi, hatta bazı konularda Ahd-i Atik'le paralellik arz etmesi Kur'an'ın Tevrat'ta etkilenmiş olmasını değil, her iki kutsal kitabında tek ilaha dayanmış olmasında kaynaklanmaktadır. Bu benzerlik bir tesadüf değil, tek tanrıcılığın içinde

⁸⁹ Watt, **Modern Dünyada İslam Vahyi**,s.77

⁹⁰ Kaya, Osman, **a.g.e**, s.126

⁹¹ Derveze, **Kur'an'a Göre HZ.Muhammed'in Hayatı**, III. 86-89

barındırdığı bir özelliktir. Zaten gerek Hristiyanlar gerekse Yahudiler, bu konuya yabancı değildi. Bundan dolayı da gelecek olan bir kurtarıcıya beklemekteydiler. Yahudi ve Hristiyanların ilerde muhalefet etmeleri bu gerçeği bilmemelerinden değil, kıskançlıklarından kaynaklanmaktaydı. Çünkü onlar Hz. Peygamber'i çok iyi tanıyorlardı. Nitekim Kur'an'da bu konuda şöyle buyrulmaktadır: "Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar, ama yine de onlardan bir grup gerçeği bile bile gizlerler."⁹²

"Kitap ehlinde çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Allah'ın her şeye gücü yetendir."⁹³

Özellikle Hristiyanlar bağlamında söyleyecek olursak, Mekke'deki az sayıdaki Hristiyan nüfusun bir bölümünü Hristiyan köleler oluşturmaktaydı. Kölelerin pek fazla bir etkinliğinin olduğunu söylemek oldukça güç. Zira Hristiyan kölelerin etkinliği bir yana, sadece farklı bir dine mensup olmalarından dolayı Araplar tarafından zorunlu iskana tabi tutulmuş ve Kabe civarında oturmalarına dahi izin verilmemiştir.

Konumuzla alakalı olmasa da şu husus önemlidir; Mekkeli müşrikler Kur'an'ın Hz. Peygambere toplumda keli statüsünde olan kişiler tarafından öğretildiğini iddia etmişlerdir. Ancak Kur'an onların iddialarını kesin bir dille reddetmektedir. Nitekim, bütün insanların ve cinlerin bir araya gelerek dahi onun bir suresini meydana getiremeyeceğini, Kur'an-ı Kerim tarafından meydan okuması da onun ne kadar mucizevi bir kelam olduğunu ortaya koymaktadır.⁹⁴ Zaten Kur'an'da müşriklerin bu iddia ve itirazları Kur'an'da dikkate değer bir durum olarak da görülmemiştir.

⁹² Bakara, 146

⁹³ Bakara: 109, , 213, Şura: 14, Casiye: 17

⁹⁴ Bakara: 23, Yunus: 38, Hud: 13, İsra: 88

Bi'setin 7.yılında, İranlılarla Rumlar arasındaki savaşı konu edinen ayet-i kerimeler,⁹⁵ Müslümanların kitap ehli olan Hristiyanlara karşı tutumlarını ve onlar hakkındaki hüsn-i zanlarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

İbn Abbas'tan yapılan rivayete göre Rum Suresinin ilk beş ayeti, bu olay üzerine nazil olmuş ve adeta Müslümanların kalplerini su serpmiştir.

“Eli Lâm mim Rum(lar), yenildi: (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde. (onların) bu yenilgilerinden sonra yeneceklerdir; birkaç (3-9) yıl içinde. (Onların) bu yenilgilerinden önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevinirler: Allah'ın yardımıyla. Allah dilediğine yardım eder. O, galiptir, esirgeyendir.”⁹⁶

Mekke döneminde Hristiyanlarla ilgili bu olayı naklettikten sonra, Hicret esnasında veya Hicrete yakın bir zamanda nazil olan bu ayet-i kerimenin ileride Müslüman ehli kitap ilişkilerinin boyutlarını belirler bir niteliğe sahip olduğunu ifade edebiliriz.

“Kitap Ehli'yle-haksızlık edenler dışında-en güzel tarzda tartışın ve deyin ki; Bize indirilen de size indirilen de inandık ilahımız ve ilahınız birdir. Biz de O'na teslim olanlarız. (O halde aramızda bir fark yoktur. Bütün farklar hayal ve vehimden ibarettir.)”⁹⁷

Son olarak müşrikler ile ilgili Mekke dönemindeki ayetlere bakacak olursak, ilişkilerin ilk andan itibaren sorunlu olmadığını görürüz. Özellikle tebliğin ilk dönemlerinde müşriklerin liderlerinden uzlaşmayı amaçlayan bazı teklifler almıştır. Çünkü müşrikler, Hz. Muhammed'in teklif karşısında bir takım tavizler koparacaklarını sandıklarından Hz. Peygamber (s.a.s.)e bazı cazip teklifler sunmuşlardır. Ancak Kur'an onu sürekli herhangi bir uzlaşmaya karşı uyarılmış ve uzlaşma ile uzlaşmada uygulanacak yöntem arasındaki ayrımı açıkça ortaya

⁹⁵ Rum: 1-5

⁹⁶ Rum: 1-5

⁹⁷ Ankebut: 46

koşmuştur.⁹⁸ İlk dönemde inen surelerden biri olan Kalem Suresi'nde "...öyleyse yalanlayanlara itaat etme. Onlar istediler ki, sen onlara yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar."⁹⁹ Bu ayeti Kerime'den Resulullah'ın kendilerine karşı yumuşak davranmasına karşılık, onların da ona karşı yumuşak davranacaklarına dair söz verdikleri anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Ancak birinci ayette, Resulullah (s.a.s.)'in onlara uymaması ve onların bu isteklerine kulak asmaması istenmektedir. Resulullah'ın bir yumuşama içerisine girdiği ima edilerek müşriklere karşı nasıl davranması gerektiği konusunda uyarılmıştır.¹⁰¹ Burada Resulullah'tan istedikleri yumuşamanın boyutları hakkında fazla bir bilgi verilmemektedir. Buna rağmen müşriklerin içerisinde öfkeyle hareket etmeyen, ölçülü hakaret eden bir grubun var olduğu anlaşılmaktadır.

Müşriklerin nasıl bir uzlaşma istedikleri, yukarıdaki ayetlerden net bir şekilde anlaşılmasa da Kafirun Suresinde nasıl bir uzlaşma istedikleri ortaya çıkmaktadır. Kureyş'ten bir topluluk Resulullah'a gelerek, uzlaşma teklif etmelerine karşılık Resulullah: "kendisinden başkasını Allah'a eş koştuktan Allah'a sığınırım." demesi üzerine surenin tamamı indirildi. Bunun üzerine Kureyşliler ümitsizliğe düştüler.¹⁰²

Yukarıdaki ayetlerde net olmayan uzlaşma arayışlarının çerçevesi de belli olmuş oluyor ki, onların gayesi Allah'a inanmak değil, Bilakis Resulullah'ı yolundan ayrı koymaktı. Bundan dolayıdır ki, Yüce Allah elçisini onlara karşı uyarmış ve böyle bir uzlaşma teklifine asla yanaşmamasını istemiştir.¹⁰³ Çünkü müşriklerin asıl istedikleri din, kendi gelenekleri ile çelişmeyen bir din olmalıydı. Kendi yaşantıları ve gelenekleriyle çelişen bir din anlayışının değiştirilmesini istemekteydiler."¹⁰⁴

⁹⁸ Fazlur, Rahman, **İslam**. S.23; İsra: 73, 75, Kalem: 8-9

⁹⁹ Fazlur, Rahman, **İslam**. S.23; İsra: 73, 75, Kalem: 8-9

¹⁰⁰ Kalem: 8-9

¹⁰¹ İsra: 73-75, Kasas: 85-88

¹⁰² İlan Hisam, **es-sire** II.10

¹⁰³ Kafirun: 1-6

¹⁰⁴ Yunus: 15-18

Kafirun Suresi, müşrikler ile olan irtibatın koparıldığı ve hatların ayrıldığı bir sure olmuştur. Bununla birlikte bu ayetler, Kur'an-ı öğreti de yeni vurgulara işaret etmez; üç tamamlayıcı tema ile birbirinden ayırt edilebildiğini açıklar.¹⁰⁵

1. Yerel inancı tenkit ve onların inançlarına yönelik tenkitler.¹⁰⁶

2. Onların ilahlarının güçsüz olduğunun vurgulanması. Ayrıca inkarcıların Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylerin kendilerine bir fayda veya zarar sağlayamadığını¹⁰⁷ vurgulanır. Oysa inkarcıların bunları şefaatçi olarak gördükleri ve kafirlerin taptıkları şeyin cehennem yakıtı oldukları¹⁰⁸ tapılan şeylerin kıyamette kendilerini reddedecekleri ve tapılmayı kabul etmeyecekleri¹⁰⁹ ve bunlara icabet etmeyecekleri belirtildiği gibi, ayrıca başka ayetlerde de tapılan şeylerin güçsüzlüğü beyan edilerek reddedilmesi istenmektedir.¹¹⁰ öte yandan ilahların melekler¹¹¹ ve cinlerle¹¹² özdeşleştiği pasajların hiç birinde müşriklerin ilahları hakkında olumlu bir şey söylenmezken, onların ilahlarının iddia edildiği gibi Peygamber tarafından yüceltilmesi söz konusu olamaz.¹¹³

Öte yandan şirkin her türlüşünün yerilmesi ve şirkin büyük günahlardan sayılması¹¹⁴ uzlaşma çabalarının boşa gittiğini göstermektedir.

3. İşlenen üçüncü tema olarak ise, Allah'ın birliği üzerinde ısrarla durması olmuştur. Bu konuda Allah'tan başka ilahlara tapılmaması vurgulanmakta ve İslam'ın merkezi bir karakteristiği haline gelmektedir. Allah'ın

¹⁰⁵ KAYA Osman, **a.g.e.**, s.159

¹⁰⁶ Nisa: 76

¹⁰⁷ Yunus: 18-34; A'râf: 193-197

¹⁰⁸ Zümer: 3, 43

¹⁰⁹ Kasas: 63

¹¹⁰ Yunus: 28-29; Nahl: 86

¹¹¹ Sebe: 40

¹¹² Zuhruf: 19

¹¹³ Necm: 21-23

¹¹⁴ Nisa: 116-121

sıfatlarını anlatan bu ayetler ve diğer ayetler, bu ilişkilerin bir süreç sonunda kesildiğini göstermektedir.¹¹⁵

Resulullah'ın bazı zamanlar Kureyş'in ileri gelenlerinin İslam'a girmesine çok istekli olduğu da görülmektedir. Bu olaya en güzel örnek Abdullah b.Ümmi Mektüm meselesidir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) Kureyş'in ileri gelenleriyle meşgul olmasından dolayı Abdullah'a cevap vermemiştir. Bu davranış birkaç kez tekrar etmiştir. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, “Surat astı ve döndü. Ama geldi diye. Ne bilirsin belki o arınacak yahut da öğüt dinleyecek de öğüt kendisine fayda verecek. Kendisini zengin görüp tenezzül etmeyenlere gelince; sen ona yöneliyorsun. Onun arınmasından sana ne? fakat koşarak sana gelen saygılı olarak gelmişken sen onunla ilgilenmiyorsun”¹¹⁶ ayetini inzal buyurarak Resulullah'ı böyle davranmaktan men etmiştir.

Bu başlık altında hicrete kadar gelen dönemde ilişkiler ve ilgili ayetleri vermeye çalıştık.

DEĞERLENDİRME

Yüce Allah insanları doğru yola çağırarak için sonra olarak Hiz. Muhammed (s.a.s.)'i ve O'nun vasıtası ile de emir ve yasaklarını gönderdi. Yozlaşmış bir toplum halinde olan Arap toplumu kendi elleriyle yaptıkları puta inanırken Yahudiler ve Hristiyanlar tevhid dininden çoktan uzaklaşmışlardı.

Hiz. Muhammed kırk yaşına geldiğinde Hira Mağarasında kendisine ilk ilahi vahiyler Cebrail vasıtası ile gelmeye başladı. İlk inen ayetlerde Allah, tabiri caizse kendini tanıyor ve tek olan yaratıcıya inanmaya çağırıyordu. Hiz. Muhammed (s.a.s.) ilk olarak eşi Hiz. Hatice olmak üzere yakınlarından tebliğe başlamış ve “kalk ve akrabalarını uyar” ayetine kadar bu tebliğini gizli

¹¹⁵ Watt, **Hiz. Muhammed'in Mekkesi**, s.161-163

¹¹⁶ Abese: 1-10

sürdürmüştür. Gizli tebliğ döneminde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yanında O'nu çok sevecen bir grup toplanmıştı.

Açık davete başladığında ise, ilahi emir doğrultusunda önce yakın akrabalarını davet etmiştir. Yakın akrabalarında v özellikle amcalarından beklediği desteği bulamayan Hz. Muhammed, İslam'ı seçme potansiyeli olan herkese gitmiş ve ilahi emirleri anlatmıştı. Bunu yarken yumuşak bir üslup kullanır, ayetleri okur, gerekirse tefsir ederdi. Özellikle nüfuzlu kişilerin İslam'a girmesi için gayret etmiş, ancak görevinin herkesi uyarmak olduğu ikazıyla, aynı üslup ve tarzla erkek-kadın, yaşlı-genç, zengin-fakir ayırt etmeden tebliğine devam etmiştir.

Tebliğin özellikle açık davet başladığı kısımdan itibaren Mekkelilerin giderek artan baskı ve boykotlarında nazil olan ayetler, Peygamber (s.a.s.)'i teselli edici ve beraberindekileri motive edici olmuştur.

İlk inen Mekki ayetlerde tevhid inancı, ahret inancı gibi noktalar değinirken, sosyal yaşantıya dair bir bilgi bulunmaz. Bununla beraber, özellikle ehli kitaba karşı dışlayıcı bir tutumdan ziyade, ortak yada da buluşma çağrıları yapılır. Mekke tebliğ devam ederken, gerek Mekke'den gerekse uzak yerlerden Hz. Muhammed (s.a.s.)'i görmeye gelen ehli kitap mensupları, bir takım sorular yöneltmişler; kimi beklediği Peygamberle kavuştuğu için İslam'ı kabul etmiş, kimi de gerçekleri bilmesine rağmen din asabiyeti yaparak kabul etmemiştir.

Mekki ayetlerde ehli kitaptan Mekke'de bahsedilmemiş olmasının sebebi hiç şüphesiz, Mekke'de yok denecek kadar az olmalarından kaynaklanırlar.

Mekki dönemle ilgili söyleyebileceklerimiz bu kadar olup; sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan Medine dönemine geçiyoruz.

III.BÖLÜM

MEDENİ SÜREÇTE MÜSLÜMAN-GAYRİ MÜSLİM İLİŞKİLERİNE DELALET EDEN AYETLER

I. BEDİR HARBİNE KADAR GEÇEN DÖNEM

Hız. Peygamber, daha peygamberliğinin ilk yıllarından itibaren kendi tebliğinin öncekilerin bir devamı, hatta daha önceki peygamberlerin yeniden bir canlanması şeklinde görüyordu.¹¹⁷ Ondan dolayıdır ki, ilk inen Mekki surelerde “İbrahim ve Musa’nın sahifelerinden”¹¹⁸ söz edilmektedir. Kur’an’ın Yahudilerle olan münasebetlerinde siyasi anlaşma ve bu antlaşmaların bozulduğu görülürken: Hristiyanlarla olan ilişkiler söz konusu olduğunda, takınılan tavır esas itibariyle itikadi ve kelami olmaktan öteye geçmemektedir.¹¹⁹

Medine döneminde de, Hız. Musa Yahudilere, Hız. İsa da Hristiyanlara bırakılıp sadece Hız. İbrahim’in hanif dinine sığınılmamış, bilakis, Hız. Musa ve Hız. İsa’ya önemli yer verilmiş ve onların kitaplarının doğrulayıcısı olarak Hız. Muhammed’e kitap gönderildiğinden bahsedilmiştir.¹²⁰ Fakat buna rağmen, hayal kırıklığına uğratmıştır. Özellikle kıblenin değiştirilmesi ve haccın farz kılınması, Yahudilerin Hız. Peygamber’e karşı tutumlarının değişmesine sebep olmuştur.¹²¹

Hız. Peygamber Medine’ye vardıktan bir süre sonra kible tahviliyle ilgili ayetler nazil oldu. Bu durum ister istemez Kudüs’ü kutsal kent sayan Yahudilerle ihtilafı ortaya çıkardı. Eğer Hız. Peygamber, Medine’de Kudüs’e yönelmeye devam etseydi, Yahudilerin bu konudaki tutumları farklı olabilirdi. Oysa kible değişileceği, Müslümanlardan Hız. Peygambere tabi olanlarla, cayanları tespit

¹¹⁷ Fazlur Rahman, **İslam**, s.35

¹¹⁸ A’lâ: 19

¹¹⁹ Fazlur Rahman, **İslam**, s.35

¹²⁰ Fazlur Rahman, **Ana Konuları ile Kur’an**, s.214-215, Maide: 48

¹²¹ Fazlur Rahman, **İslam**. **S.26**

etmek amacına yönelikti. Eğer dini yönden Kudüs devamlı olarak kible yapmayı düşünseydi Kudüs’ü dini yönden Yahudilikten ayırır kible yapardı.¹²²

“İnsanlardan bazı beyinsizler ‘onları üzerinde bulundukları Kabeden çeviren nedir?’ diyecekler, De ki; Doğu da Batı da Allah’ındır. O dilediğini doğru yola iletir.”¹²³

Kiblenin çevrilmesiyle Allah Teala Müslümanlarla Ehl-i Kitabın arasını ayırmış, Müslümanların orta bir ümmet olmalarını ve yeryüzünde tevhid dinine şahit olmalarını istemiştir. Kiblenin Kabe’ye tahvil edilmesi özgün Müslüman kimliğinin en belirgin sembolü, Kabe isi tevhid inancının kalbi ve merkezi kılınmıştır. Kabe’yi inşa eden İbrahim Peygamber, hem Musa ve İsa Peygamberlerin hem de HZ. Muhammed’in atası sayılırdı. Aslında Hz. Peygamber Yahudilerle ülfet kurarak onları İslam’a ısındırmak istemişti, ama gönlü hala Kabe’de idi. Allah, Kabe’nin tahvili ile şirke ve ırkçılığa bulanmış, geleneği mutlaklaştırmış Yahudilerle Müslümanların arasını ayırmıştır. Artık Hz. Muhammed’e tabi olmayanlar kimlik olarak birbirinden ayrılacaktı. Çünkü aslında Süleyman Ateş’in ifade ettiği gibi Müslümanların kimseyi taklit etmeyen, ama kendileri örnek alınacak bir toplum haline gelmeleri gerekiyordu.¹²⁴

“Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun. Biz, Peygamber’e tabi olanı ökçesi üzerine geri dönenen ayıralım diye senin daha önce yöneldiğini (Kabe’yi) kible yaptık. Bu Allah’ın yol gösterdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir. Şüphesiz ki, Allah, insanlara şefkatli ve merhametlidir. (Ey Muhammed), biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Elbette seni hoşlanacağın kibleye döndüreceğiz. (Bundan böyle) yüzünü Mescid-il Haram tarafına çevir. Nerede olursanız yüzlerinizi o yöne çevirin. Kitap verilenler bunun Rableri tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir. Sen kitap verilenlere her

¹²² Fazlur Rahman, **İslam**, s.27

¹²³ Bakara: 142

¹²⁴ ÖZDEŞ, Talip, **Kur’an ve Mesh Problemi**, Fecr Yay., Ankara, 2005, s.67

türlü ayet-i (mucize ve delili) getirsen, yine de onlar senin kıblene uymazlar, sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Sana gelen ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan, o takdirde zalimlerden olursun.”¹²⁵

Kıblenin değişmesi konusu önemli bir konudur, dolayısıyla Medine döneminde ehli kitapla olan ayrılığın da, başlangıcıdır.

Kur'an-ı Kerim'de Yahudi ve Hristiyanları tekit eden ayetlerin içerisinde, ilk nazil oldukları şekliyle sadece Yahudileri hedef almaktaydı. Bunu Medine'nin ilk günlerinde tecrübeye bağlamak mümkündür. Çünkü Medine'nin ilk günlerinde Müslümanlar kesin bir Yahudi muhalefetiyle karşılaştıkları halde hemen hemen hiçbir ciddi Hristiyan tepkisiyle karşılaşmamışlardır. Daha sonra Hristiyanların tepkisiyle karşılaşanda da, konuyla ilgili ayetler nazil olmuştur.¹²⁶

Medine'de Yahudilerle olan ilişkiler arttıkça İslam toplumunda sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Müslümanlar, Yahudilerin Kur'an ile kendi kitapları arasındaki benzerlikleri inkar ettiklerini işittiler. Hz. Muhammed, Medine'ye ilk varışında Yahudilerin kendi peygamberliğini tanımayacaklarını anladığında, onların geçmişte kendi peygamberine karşı çıktıkları ve onları öldürdükleri düşüncesi ile teselli edilmişti.¹²⁷ Öte yandan Kur'an ile Yahudi ve Hristiyanların kutsal kitapları arasındaki farklardan ve Tevrat ile İncil arasındaki farklardan kaynaklanan zorluklar, kutsal kitapların tek bir kaynaktan beslendiği kabul edilerek ve hatta Kur'an'ı taksim ettikleri belirtilerek halledilmiştir. Özellikle de Yahudiler, kitaplarının bir kısmını gizlemekle suçlandı. Bazen de Yahudilerin Hz. Muhammed'in geleceğine dair kendi kitaplarını gizledikleri de anlatılmaktadır.¹²⁸

Diğer bazı ayetlerde ise, Yahudilerin, bilerek kendi kitaplarını tahrif ettikleri veya değiştirdikleri, Müslümanlarla alay etmek için kelimelerle oynadıkları belirtilir. Öte yandan Yahudilerin, kendi kutsal kitaplarını

¹²⁵ Bakara: 143-145

¹²⁶ Watt, **Modern Dünyada İslam Vahyi**, s.38

¹²⁷ Watt, **Kur'an'a Giriş**, s.178-179

¹²⁸ Watt, **Kur'an'a Giriş**, s.179; A'âf: 157; Saf: 6

gizlemelerinin yanı sıra, dinlerini de böldükleri ve bundan dolayı bölücü oldukları da belirtilir.¹²⁹

Hiz. Muhammed (s.a.s.)'in diğler din mensuplarıyla siyasi ve diplomatik münasebetleri Medine'de başlamıştır. Medine'ye gelince ilk yaptığı iş Medine'deki karmaşık yapıyı hukuki bir zemine oturtmak olmuştur. Bunu yaparken de ilahi vahiyden ilham almıştır.

Kur'an'da geçen ifadelerin tamamı, belli bir hayat tarzını yerleştirecek kadar evrensel ve somut niteliklidir. O, yalnızca ahlaki ilkeleri belirlemekle kalmamış, aynı zamanda Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in Mekkelilere, Yahudilere ve münafıklara karşı giriştiği bütün mücadelelerde doğuş halindeki bir toplumun ve devletin kurulması görevinde ilk İslam cemaatine yol göstermiştir. Hukuki alanda Kur'an'ın uygulanmasını sağlamak için izlenen bu yoldan, Hiz. Muhammed'in üslendiği rolü dikkate almak bir zorunluluktur. Zira o, Kur'an'ın en yetkili timsaliydi ve O'nun davranışlarında, benzeri olmayan bir dini normatiflik mevcuttur.¹³⁰

Medine'de hicretten sonra süratle gelişmekte olan sosyal, politik, siyasi ve sosyal yapı, bazı problemleri de ortaya çıkarmış, ülke tayini, yabancılarla ilişkilerin tanzimi, gelişmekte olan bu siyasi camiada fertlerin Hiz. Muhammed'le olan hukuki, mali ve askeri ilişkilerde sahip oldukları haklar ve görevlerin tespiti bir zorunluluk haline gelmişti.¹³¹

Hiz. Peygamber bu yapı çerçevesinde, öncelikle Medineli Müslümanlar ile Mekke Muhacirleri bir araya getirerek, onların manevi kardeşliğini ilan etmiş ve Enes b.Malik'in evinde akdedilen bir antlaşmayla Müslümanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen esaslar tespit edilmiştir. Müslümanlar arasındaki yaklaşma bu şekilde sağlandıktan sonra İslam'ın yayılması için uygun bir zemin hazırlamak, şehirde iç huzur ve güveni tehdit eden dış düşman (Kureyş) karşı birlik oluşturmak amacıyla Hiz. Peygamber, bu kez, yine hicretin ilk yılında yeni bir

¹²⁹ Watt, **Kur'an'a Giriş**, s.179; En'am: 159, Nisa: 125

¹³⁰ Fazlur Rahman, **İslam**, s.96-97

¹³¹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I., s.210

siyasi yapılanmaya girişti.¹³² Bu sebeple Müslümanların dışında, başta Yahudiler olmak üzere diğer yargı Müslim gruplarla da görüşerek onları, bir şehir devleti halinde teşkilatlanmaya ikna etti ve bu teşkilatın esasların yazılı bir metin halinde tespit edip yürürlüğe koydu.¹³³ Bu antlaşma “Medine Vesikası” olarak bilinen antlaşmadır.

Anayasaya göre, başta Yahudiler olmak üzere gayri Müslim gruplar, Medine’ye karşı oluşan bir dış tehdit veya saldırı karşısında Müslümanlarla birlikte şehri ortaklaşa savunacaklar, birbirleriyle işbirliği ve dayanışma halinde olacaklar, bu konuda yapılacak olan her türlü harcamaya taraflar ortaklaşa katkıda bulunacaklardı. Ayrıca anayasada açık bir şekilde, Yahudilerin Mekkeli müşriklere veya müttefiklerine bir yardım yahut himaye hakkı tanımaları kesin olarak yasaklanmıştır. Medine dışında dini sebeplere dayalı bir saldırı halinde ise hiçbir grubun diğer gruba yardımda bulunma sorumluluğu yoktu. Bununla birlikte Müslümanların çıktıkları savaşlara Yahudilerin katılma isteği, Hz. Peygamberin iznine bağlı kılınmıştı.¹³⁴

Sonuç olarak, bu vesika, metinden de anlaşılacağı gibi, kamu hukukuyla ilgili konularda düzenleyici kaideler içermekte, devlet iktidarını teşkil ve tesis etmekte, genel hatlarıyla yürütme ve yargı fonksiyonlarına ilişkin konuları ele almakta, ülkede yaşayan kimseleri hukuki alanda serbest bırakmak suretiyle yaşama alanında da düzenleyici hükümler içermektedir. Ayrıca, gerek iktidarın sahip olduğu haklar ve görevler, gerekse vatandaşların hak ve görevleri, ayrıntılı olmasa da ana hatlarıyla vesikada belirtilmiştir.¹³⁵

Hristiyanlarla olan ilişkilere gelince, Medine döneminde ve Medeni surelerde Hristiyanlar hakkında pek çok ayet vardır. Onların inançları, aralarındaki ayrılık ve sürtüşmeler, Hz. İsa’nın annesi ve havariler hakkında bilgi veren ayetler çoktur. Bu ayetlerin bir kısmı sevdirci, övgü dolu, bazıları ise

¹³² Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I. S.205

¹³³ Hamidullah, **İslam Paygamberi**, I., s.205

¹³⁴ Medine Vesikası’nın Maddeleri, Hamidullah, **İslam Devleti**, s.29

¹³⁵ Vesikanın 23 ve 42. Maddeleri, **a.g.e**, s.46

kasındırma ve eleştirilerle doludur. Bazılarında tartışma ve münazaralar, bazılarında onların İslam'a karşı komploları ve hileleri anlatılmakta, bir kısmında az sertlik telkin edilmekte ve onlarla savaşılmaması istenmektedir.¹³⁶

Medine döneminde Hristiyanlarla karşılaşma olmuş, onlar İslam'a davet edilmiş ve onlarla sürtüşmeler olmuştur. Fakat onların bazıları bu davete olumlu tepki verirken, bazıları ise bu nezih davete karşı gelmiş, isyan etmiş ve düşmanlık beslemişlerdir. Kur'an'ın medeni sure ve ayetlerinde Hristiyan inançlarıyla ilgili pasajları Mekke dönemi ayetlerinden daha çok ve daha açıktır.¹³⁷ Hatta Meryem ve Zuhur Sureleri gibi bazı sure ve ayetleri istisna edersek, Mekki surelerinin hemen tamamında genellikle Ehli Katip'ta iyilikle bahsedilmiş mesele güzellikle de ele alınmıştır. Sadece Meryem ve Zuhur surelerinde, Hristiyanların Hz. İsa hakkındaki yanlış inançlarına işaret edilmiş ve genellikle sert olmayan ifadelerle yer verilmiştir. Mekke v Medine dönemlerindeki Hristiyanların davranış ve inançları da farklı olduğundan Kur'an'ın bunlara karşı tavırları da tabii olarak farklı olmuştur.

Medine döneminde Kur'an'ın Hristiyanlara karşı gösterdiği yumuşak tavır, başka hiçbir din mensubuna gösterilmemiştir.¹³⁸ Medine dışındaki Hristiyanlara gelince, Yemenden Habeşistan'dan Hristiyan elçileri Medine'ye gelmiş, bunlardan bir kısmı Hz. Muhammed'le mücadele etmiş ve Hristiyanlıklarında ısrar etmişlerdir. Bir kısmı da Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e boyun eğmiştir. Bu da Hz. Peygamberin çağırısının ve onunla ilgili haberlerin Medine döneminde, Mekke döneminden daha fazla yakın bulmasına bağlanabilir.¹³⁹ Bu dönemin ilk yıllarında Hristiyanlarla çok fazla sıcak temas sağlanmamıştır.

¹³⁶ Derveze, **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, III. S.143

¹³⁷ Derveze, **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, III, s.143

¹³⁸ Maide: 82, Hadid: 27

¹³⁹ Fazlur Rahman,

Hristiyanlarla yapılan münazaralara değinen Âl-i İmran Suresinin ilk baştaki ayetlerinde Hz. İsa'nın doğumu, mucizeleri, getirdiği din, havariler ve ölümü gibi konuları görmekteyiz.

Kullarına karşı şefkatli ve merhametli olduğunu da vurgulayan Cenab-ı Allah, daha sonra Resulü Hz. Muhammed'in diliyle bu Hristiyanlara şöyle seslenmektedir.

“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlayandır, esirgeyendir.”¹⁴⁰

“Allah Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçip alemlere üstün kıldı.”¹⁴¹

Medine dönemindeki ilişki kurulan gruplardan sonuncusu olan müşriklerle olan ilişkilere gelince Kur'an ilk inen ayetlerinden itibaren müşrik liderlerinin katı tutumlarından ve bunlara verilen cevaplardan,¹⁴² mal ve servetlerinin kurtarıcılığına güvenerek insanlarla alay eden müşriklerden, geçmiş ümmetlerin başına gelen musibetlerden ders almayan müşriklerin tutumlarından dolayı, artık hiçbir uyarının kendilerine fayda vermeyeceğine işaret ederken, güçsüz ilahlara ibadet etmelerini de kendilerine gelen Resulü, insan üstü bir kişi olarak beklerken, kendileri gibi bir beşerin gelmiş olmasına bağladıklarını görmekteyiz.¹⁴³

Kur'an, müşriklerin ileri sürdükleri bahanelerin bir kıymet ifade etmediğini açıklarken, onların davete karşı düzenledikleri komploları anlatarak¹⁴⁴ daveti başarısızlığa uğratmak ve susturmak için aleyhinde nasıl toplantılar düzenlediklerini ve nasıl bir davranış içinde olduklarını da tasvir ederek, onların inkar etmelerinin temelinde büyüklenme ve atalar dinine bağlı olmalarının yattığını ve Hz. Muhammed gib birine peygamberlik görevinin verilmesini

¹⁴⁰ Âl-i İmran: 31

¹⁴¹ Âl-i İmran: 33

¹⁴² Alak: 6-19; Müddesir: 11-19

¹⁴³ Furkan: 3-9; Yasin: 7-10, Sad: 38, Kamer: 43-51, Humeze: 1-9

¹⁴⁴ En'aım: 123-124

hazmedememelerinden kaynaklandığını ifade ederek onların konumları ve buldukları liderlik statülerinin sarsılacağından endişelenerek kibirlenip davete karşı olumsuz bir tavır içine girdiklerini belirtir.¹⁴⁵ Onların kendilerini üstün gördüklerinden gerek Hz. Peygamber'e gerekse Mü'minlere karşı alaycı bir tutum içine girdikleri ve mü'minlerle alay ettikleri ifade edilir.

Mekkeli müşriklerle savaşa kadar uzanan süreçte ise "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O işitendir, bilendir."¹⁴⁶ ayetinin ruhuna uygun davranan Hz. Peygamber, gerekli kalmadıkça savaş yolunu tercih etmemiştir.

Bu başlık altında, Bedir Harbi'ne kadar olan dönemde Medine'de bulunan diğer dini gruplar ile olan ilişkilerde ve bu ilişkinin Kur'an'a olan yansımalarına değinmeye çalıştık. Şimdi de Bedir Harbi'nden Hudeybiye'ye kadar geçen döneme ve Kur'an'a yansımalarına geçebiliriz.

II. BEDİR HARBİNDEN HUDEYBİYE'YE KADAR GEÇEN DÖNEM

Bedir Harbi'nden başlayarak Hudeybiye'ye kadar devam eden dönem, diğer gruplarla özellikle müşrikler ve Yahudilerle fiili olarak mücadele edildiği bir dönemdir.

Müslümanları Bedir Harbine götüren süreci ise bir takım baskı ve zorlamalar olmakla birlikte; savaşın başlama sebebi Amr b. Hadramî'nin öldürülmesinden sonra Kureyş'in intikam almak için ve iktisadi bakımdan güçlenmek amacıyla Ebu Sufyan başkanlığında Suriye'ye gönderdiği ticaret kervanının geri dönmesi üzerine Hz. Peygamber'in onu engellemek için Müslümanları teşvik etmesi ve kervanda bulunan beş yüz bin dirhem tutarındaki malın Kureyş'ten alınması için harekete geçmesi gösterilir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ İbrahim: 2-3-, 44-47; Ebniya: 1-8; Rum: 58-60; Saffat: 4-35

¹⁴⁶ İbn Hisam, **es-Seri**, II. 182

¹⁴⁷ İbn Hişam, **es-Sire**, II. 213-216

Bedir kuyuları civarında, müşriklerle yapılan bu savaşı Allah-ü Teala'nın yardımıyla Müslümanlar kazandı. Savaşta öldürülenler Hz. Peygamberin emriyle kuyulara atarken; savaş esirleri ile ilgili konularda sahabeye danıştıktan sonra, esirler fidye karşılığında ve on kişiye okuma-yazma öğretmek şartıyla serbest bırakılmasına karar verildi.¹⁴⁸

Daha sonra nazil olan ayetlerde esirler konusunda yapılan muamele Kur'an'a şöyle yansımıştır:

“Yeryüzünde ağır basıp küfrün belini iyice kırıncaya kadar hiçbir peygambere esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz. Allah ise (sizin için) ahreti istiyor. Allah üstün hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'tan (yanılma ve verilen hükümlerden ötürü azap etmemek hakkında) bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.”¹⁴⁹

Öte yandan esirlere yapılacak muamele konusunda esirlerin, öldürülmeleri emredilmemiş, bilakis iyilikle salıverilmeleri veya fidye mukabili serbest bırakılmaları, ancak haklarında karar verilinceye kadar bağlanmaları emredilmiştir. Nitekim Cenab-ı Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“(Savaşta) inkar edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (onları esir alın). Ondan sonra ya ağırlıklarını bırakıncaya (savaş sona erince) kadar (böyle yaparsınız). Allah dileseydi (kendisi) onlardan öç alırdı fakat sizi birbirinizle denemek için (size savaşı emrediyor). Allah kendi yolunda öldürülenlerin yaptıkları işleri zayi etmeyecektir.”¹⁵⁰

Asıl konumuz savaş esirlerinin durumu olmamakla birlikte, Allah'ın onlara karşı tutumunu gösteren bu ayetleri burada zikretme gereği duyduk.

¹⁴⁸ Enfal, 67-68

¹⁴⁹ Muhammed, 4

¹⁵⁰

Bedir Savaşı'nın diğer gazalardan üstünlüğü vardır. Kur'an-ı Kerim'in 8/Enfal Serisinde bu savaş geniş bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu hadisenin önemini anlamak için Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki ayetlerini okumak yeterli olur. Aşağıda meallerini vereceğimiz veya atıfta bulunacağımız ayetler, bu hadiseyi yeterince tasvir etmektedir:

“Mü'minler o kimselerdik ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperler, O'nun ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır ve Rablerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden (Allah için) harcarlar. İşte gerçek mü'minler onlardır. Onlara Rablerinin katında der9eceler, bağışlanma ve tükenmez rızık vardır. (Ganimetlerin bölüştürülmesinde bazı kimselerin hoşnutsuzluk göstermesi Bedir Savaşı'na gideceğin sırada bu hareketlerini hoş görmeyenlerin durumuna benzer.) Nitekim hak uğrana (savaşa gitmek için) Rabbin seni evinden çıkardığı zaman mü'minlerin birtakımı, bundan hoşlanmıyorlardı. Hak ortaya çıkmış iken sanki gözleri göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle tartışıyorlardı. Allah size iki topluluktan birinin sizin olduğunu vaat ediyordu; siz ise kuvvetsiz olanların sizin olmamsını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (kuvvetle olan takımı yok ederek) kafirlerin ardını kesmek istiyordu. Ki, suçlular istemese de hakkı gerçekleştirsin, batılı da ortadan kaldırsın. Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz, O da: “Ben size birbiri ardınca bin melekle yardım edeceğim” diye duanızı kabul buyurmuştu. Allah bunu ancak müjde olsun (sevinesiniz) ve kalbiniz bununla yatışsın (güvene ve huzura kavuşsun) diye yapmıştı. Yardım yalnız Allah katındadır. Allah daima üstün hüküm ve hikmet sahibidir. O zaman sizi, Allah'tan bir güven olmak üzere hafiften bir uyku bürüyordu, üzerinize sizi temizlemek, şeytanın pisliğini (içinize attığı kötü düşünceleri) sizden gidermek, kalplerinizi (birbirine) bağlamak ve ayaklarını pekiştirmek için üzerinize gökten bir su indirdi. Rabbin meleklerle vaat ediyordu ki : “Ben sizinle beraberim, siz inananları pekiştirin; Ben inkar edenlerin yüreklerine korku salacağım; vurun (onların) boyunlarının üstüne, vurun onların her parmağına!”, çünkü onlar Allah'ın Elçisine karşı gelirse muhakkak ki, Allah'ın cezası çetin olur. İşte siz şimdi tadın onu; (ayrıca) kafirler için ateş azabı vardır!

Ey inananlar kafirlerle toplu halde karşılaşırsanız onlara arkanızı dönüp kaçmayın. Kim o gün savaşmak için bir tarafa çekilmeye yada başka bir birliğe katılmak dışında arkasını döner (kaçarsa) o, Allah'tan gazaba uğrar, onun yeri cehennemdir, o ne kötü bir varılacak yerdir! (O gün) onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü. (Ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri güzel bir imtihanla sınamak için (bunu yaptır). Doğrusu Allah işitendir, bilendir. İşte size böyle yaptı. Çünkü Allah kafirlerin tuzağını zayıflatır. Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz, bu sizin için iyidir. Ama yine (eski yaptıklarınıza Elçinin buyruğuna itaatte tereddütlere) dönerseniz, Biz de döneriz (size yardım etmekten vazgeçeriz). O zaman topluluğunuz çok da olsa size hiçbir yarar sağlayamaz. Allah inananlarla beraberdir.¹⁵¹

“Eğer Allah’a ve (hak ile batılın) ayrılma gününde o iki topluluğun karşılaştığı (Bedir) gün(ün)de kulumuz (Muhammed)e indirdiğimiz (ayetler)e inanmışsanız bilin ki, aldığınız ganimetlerden beşte biri, Allah’a, Elçisine ve (Allah(ın Elçisi ile) akrabalığı bulunan(lara) yetimlere, yoksulları, ve yolcu(lar)a aittir. Allah her şeye kadirdir. O gün vadinin yakın kenarında idiniz, onlar da uzak kenarında idiler. Kervan da sizden daha aşağıda idi. Eğer sözleşmiş olsaydınız dahi, sözleştiğiniz vakitte böyle buluşamazdınız. Fakat Allah yapılması gereken bir işi yerine getirmek için (sizi böyle buluşturdu) ki helak olan, açık delille helak olsun; yaşanan da açık delille yaşasın. Çünkü Allah işitendir, bilendir. Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları uykunda çok gösterseydi, çekinirdiniz ve (savaş) iş(en)de çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bundan) kurtardı. Doğrusu O, göğüslerin özünü bilir. Karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerimize az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu ki, yapılması gereken bir iş yerine getirsin. İşler hep Allah’a döndürülecektir. Ey inananlar, bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah’ı çok anın ki, başarıya erişesiniz. Allah’a ve Elçisine itaat edin, birbirinizle çekişmeyin, yoksa korkuya kapılırsınız, devletiniz gider. Sabredin çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. Yurtlarından

¹⁵¹ Enfal, 2-19

çalım satarak insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan menedenler gibi olmayın. Allah, onların bütün yaptıklarını kuşatmıştır. O zaman şeytan onlara yaptıklarını süslemiş: “Bugün sizi yenecek kimse yoktur, (korkmayın) ben sizin yanınızdayım!” demişti. Fakat iki topluluk birbirini görünce ardına dönüp: “Ben sizden uzağım, ben sizin görmediğini görüyorum, ben Allah’tan korkarım, zira Allah’ın cezası çetindir.” demişti.¹⁵²

“Yeryüzünde ağır basıp küfrün belini iyice kırıncaya kadar hiçbir peygambere esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz. Allah ise (sizin için) ahreti istiyor. Allah daima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah’tan (yanılma ile verilen hükümlerden ötürü azap etmemek hakkında) bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlak bir azap dokunurdu. Artık aldığınız ganimetten helal ve temiz olarak yiyin ve Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Ey peygamber ellerinizde bulunan esirlere söyle: “Eğer Allah sizin kalplerinizde bir hayır olduğunu bilirse, size sizden alınan (fidye)den daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Eğer sana hainlik yapmak isterlerse, daha önce Allah’a hainlik yapmışlardı. Bu yüzden (Allah) onlara karşı (sana) imkan verdi. Allah (her şeyi) bilendir, yerli yerince yapandır.”¹⁵³

Kur’an-ı Kerim’de meallerini yukarıya aldığımız ayetlerin dışında da, Bedir Savaşı’ndan bahsedilir. bu ayetlerde meleklerin yardımıyla, Müslümanların desteklendiği ve Allah’ın kendilerine yardım ettiği açıkça belirtilmektedir. 3/Al-i İmran Suresi’nin konuyla ilgili ayetlerinin meali de şöyledir: “(Allah mü’minlere yardım eder) Nitekim Allah size Bedir’de yardım etmişti. Siz o zaman zayıf idiniz. O halde Allah’tan indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?¹⁵⁴ Aynı şekilde yukarıda da belirttiğimiz gibi Enfal Suresinde de Allah’ın Bedir de Müslümanlara yardım ettiği ve mücahidleri meleklerle destekliği zikredilmektedir.¹⁵⁵ Bakara, Al-i İmran ve Enfal surelerinde bu konuyla ilgili

¹⁵² Enfal, 41-46

¹⁵³ Enfal, 67-71

¹⁵⁴ Âl-i İmran, 123-124

¹⁵⁵ Enfal, 9-12

birçok ayet-i kerime mevcuttur. Kur'an-ı Kerim bu savaştan ayırt etme günü (yevme'l-furkan) ve iki topluluğun karşı karşıya geldiği gün (yevme'l-Tekal-cem'an) diye bahsetmektedir.¹⁵⁶ Müslümanların kervana karşı çıktıkları¹⁵⁷ Allah'ın iki topluluktan (kervan veya ordu) birini Müslümanlara vaat ettiği,¹⁵⁸ Müslümanların ayak bastıkları yeri kuvvetlendirmek için yağmur yağdırdığı ve onlara daha başka yardımlarda bulunduğu¹⁵⁹ bildirilmektedir. Nitekim Bedir günü yağmur yağmış, müşriklerin ordugahının bulunduğu alan bataklık haline gelmiştir. Buna karşılık tozlu olan İslam ordusunun bulunduğu alan ise, yağmur suyu ile sertleşmiştir; ki bu da Müslümanlara güç vermiştir.¹⁶⁰ Bazı ayet-i Kerimelerde Hz. Peygamberin Müslümanların, müşriklerin ve münafıkların psikolojik durumlarını anlatan bilgiler mevcuttur.¹⁶¹ Ayrıca esirler,¹⁶² ganimetler ve bunların taksimi¹⁶³ konusunda Müslümanların uygulamaları gereken hükümler bildirilmektedir. Karşı karşıya gelen iki topluluktan birinin Allah yolunda, diğerinin ise inkarcı bir topluluk olduğu bildirilmektedir.¹⁶⁴ Yüce Allah'ın Müslümanlara yardım etmesine karşılık, İslam'a karşı ısrarlı bir direniş gösteren Mekke müşriklerinin cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geçen batşefe'kubra¹⁶⁵ (şiddetli yakalayış) ile Bedir Savaşı'nın kastedildiği kabul edilmektedir.¹⁶⁶ Bu ayetlerde geçen olağanüstü olaylar da müşrikleri ilzam için gönderilen mucizeler olmaktan ziyade, Müslümanlara yardım olarak telakki edilmelidir.

Bedir Savaşı, Müslümanlarla müşrikler arasında meydana gelen ilk ciddi savaştır. Bu savaşta birçok kişi babası, oğlu, dayısı, yeğeni ve kardeşi ile farklı saflarda yer almak durumunda kalmıştır. Bu savaşın Müslümanların zaferi ile

¹⁵⁶ Enfal, 41

¹⁵⁷ Enfal, 5

¹⁵⁸ Enfal, 7

¹⁵⁹ Enfal, 11-17

¹⁶⁰ Vâkıdî, I.53, İbn Sa'd, a.g.e., II. 15

¹⁶¹ Enfal, 43, 44, 47, 49

¹⁶² Enfal, 67-68, 70-71

¹⁶³ Enfal 41, 69

¹⁶⁴ Enfal, 12-13

¹⁶⁵ Duhan, 16

¹⁶⁶ Sarıçam, a.g.e.,

sonuçlanması dünya tarihinde yeni bir çığırın açılmasına sebep olmuştur. Bu savaşta Hz. Peygamber'in savaş taktiklerine şahit olduğumuz gibi, hakkında vahiy bulunmayan konularda sahabe-i kiram ile istişare ettiğini de görmekteyiz. Yine bu hadise hakkında vahiy bulunmayan konularda Hz. Peygamber'in yaygın ve yürürlükte olan adetlerine göre karar verdiğini de göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ancak, bu konuda bazı hususların sonradan vahiy ile düzeltildiğine de şahit olmaktadır. Müşrikler bu savaştan sonra kaybettiklerinin peşine düşmüşler, öç alma konusunda ahidleşmişler ve hep kinle yaşamışlar, ta ki öçlerini alıncaya kadar. Öçlerini almak için daha önce sürdürdükleri siyasi ve ekonomik güç birliğini devam ettirmişlerdir. Çünkü Bedir yenilgisi müşriklerde şok bir etki yaratmıştı. Bunun için birçokları Hz. Muhammed'le savaşıp yakınlarının intikamını alıncaya kadar çeşitli yeminler etmişlerdi. Bunun için Uhud Savaşı'na kadar kendilerine çeşitli sınırlamalar ve haramlar koyan insanların sayısı azımsanmayacak kadar çoktu.

Bedir Savaşından sonra Medine'de bulunan ve Hz. Peygamber'e antlaşma yapan Beni Kaynuka Yahudileri, Hz. Peygamber Bedir savaşından döndükten sonra isyan etmişler ve ahitlerini bozmuşlardı.¹⁶⁷ Taberi, Kaynukoğulları ile Müslümanlar arasındaki savaşın hicretin ikinci yılı Şevval ayında vaki olduğunu kaydederek, Zuhri'den naklen, Cebrail'in Hz. Peygamber'e "Bir kavmin ahitlerini bozarak hıyanet etmelerinden korkarsan karşılık olarak sen de ahdi bozabilirsin, Allah hainleri sevmez"¹⁶⁸ ayeti kerimesini nazil buyurduktan sonra Hz. Peygamber'in; "Kaynukaoğullarının ahitlerini bozmalarından korkuyorum"¹⁶⁹

Bunun üzerine Resulullah Yahudileri, Kureyş'in akıbetini düşünmeleri konusunda uyarmış; Yahudiler ise cevaben: "Ey Muhammed, sen ancak kendi millet ve halkını bilirsin. Kendilerine mağlubiyeti tesadüfen tattırdığın, harp sanatını ilmeyen bir halk ile karşılaşmış olman seni yanıltmış olmasın? Allah'a

¹⁶⁷ İbn Hisam, **es-Sire**, III.5

¹⁶⁸ Enfal: 58

¹⁶⁹ Tabesi, **Millîyetler ve Hükümdarlar Tarihi**, trc.Zakir Kadri Uçan Ahmet Temir. MEB yay., İstanbul, 1992, IV. 343

yemin ederiz ki, şayet seninle savaşıyor olursak bizim ne savaşçılar olduğumuzu anlarsın.” dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Allah, onların bu sözlerine cevap olarak ise; “inkar edenlere söyle: Yenileceksiniz ve cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü bir dölüktür. Karşılaşan şu iki toplulukta sizin için bir ibret vardır. Bir topluluk Allah için çarpışıyor, öteki de nankördü; onları gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda gözleri olanlar için ibret vardır.”¹⁷⁰ ayetlerini nazil buyurarak Yahudilerin de ileride mağlup olacaklarını işaret etmiştir.

Yahudilerin Hz. Peygamber’e karşı tutumları sadece kibirlenmek, inkar etmekle kalmamış; ihanet yapılan anlaşmaları ihlal etme o kadar had safhaya varmıştı ki, Medine döneminin ilk çeyreğinde cezalandırılmıştır, ikinci ve üçüncü çeyreğinde ise Medine ve çevresinde sürgün edilmişlerdir. i ayrıca Yahudilerin bu tutumu, kendilerinin dışında kalan bazı kimselerin de sürülmesine sebep olmuştur. Ancak, bu cezalandırma bütün Yahudileri kapsamamış, bilakis sadece ihanet eden ve tehlikeli olan grupların tehlikeleri ortadan kaldırılmıştır.¹⁷¹ Nitekim Resulullah’ın uyarılarına kulak asmayan ve alışveriş için gelen Müslüman bir bayana hakaret etmelerinden¹⁷² dolayı sürülmelerine kendi elleriyle sebep olan Kaynuka Yahudilerine Al-i İmran, 12 ve 13.ayetleri birer uyarı mahiyetindeydi. Bakara, 100.ayette Yahudilerin ahitlerini bozduklarını ihlal ettiklerini beyan eder.

Bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi, Yahudilerin sürgün edilmelerinin ve Yahudilere karşı izlenen savaş politikasının gerçek sebebi Yahudilerin kendileridir.

Yoksa Hz. Peygamberin onlara karşı olan kininden ve düşmanlığından değildir. Hz. Peygamber, sadece tehlikeleri ortadan kaldırmak için böyle bir strateji izlemek mecburiyetinde kalmıştır. Nitekim Enfal, 60-63.ayetlerinin,

¹⁷⁰ İbn-Hisam, **es-Sire**, III.5

¹⁷¹ Âl-i İmran: 12-13

¹⁷² Derveze, **Kur’an’a Göre Hz.Muhammed’in Hayatı**, III.126

mü'minlere kuvvet hazırlamalarını tavsiye etmiş olması da bu olayların tehlikesini açıklamaktadır.¹⁷³

“Ey inananlar, Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin! onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları veli edinirse o, onlardandır. Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez. Kalplerinde hastalık bulunanlar: ‘bize bir felaket gelmesinden korkuyoruz!’” diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün. Belki Allah fetih yada kendi katından bir iş getirir de onlar, içlerinde gizlediklerine pişman olurlar. (o zaman) onlar, içlerinde gizlediklerine pişman olurlar. (o zaman) inananlar, Bunlar mı, o bütün güçleriyle sizinle beraber olduklarına yemin edenler? derler.

Bütün çabaları boşa çıkmış ve kaybedenlerden olurlar. Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah yakında öyle bir toplum getirecek ki (o) onları sever, onlar da O’nu severler. Mü’minlere karşı alçakgönüllü, kafirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Bu Allah’ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah’ın lütfu geniştir. (O) bilendir. Sizin veliniz, ancak Allah, O’nun elçisi ve mü’minleri dost edinirse (bilsin ki) gelip gelecek onlar, Yalnız Allah’ın taraftarlarıdır. Ey inananlar, sizden önce kitap verilmiş olanlardan ve kafirlerden dininizi eğlence ve oyun yerine koyanları dost edinmeyin; inanmıyorsanız Allah’tan korkun”¹⁷⁴ buyrularak Müslümanların dikkatleri çekilmiştir.

Müşriklerin Bedir savaşından sonra aldıkları ağır yenilginin intikamını alma çabasına girdiler. Kur’an-ı Kerim’de müşriklerin savaş hazırlıklarından şöyle bahseder; “İnkâr edenler, mallarını (insanları) Allah’ın yolundan çevirmek için harcarlar ve harcayacaklar da sonra da bu, kendilerine dert olacak, nihayet yenilecekler ve inkâr edenler cehenneme sürükleneceklerdir. Bu, Allah’ın temizi pisten ayırması ve pisliği üst üste koyup, yığarak hepsini cehenneme koyması içindir. İşte bunlar kaybedeceklerdir. İnkâr edenlere eğer vazgeçerlerse, geçmişlerinin bağışlanacağını yok yine devam ederlerse artık öncelikle ilgili uygulamanın geçerli olacağını söyle. Fitne kalmayınca ve din tamamen Allah’ın

¹⁷³ İbn Hişam, **es-Sire**, III.5

¹⁷⁴ Derveze, **a.g.e.**, III. 128-129

oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse muhakkak ki, Allah, ne yaptıkların görmektedir. Eğer dönerlerse, bilin Allah sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır.¹⁷⁵

Savaşın hazırlıkları esnasında ve sonucunda münafıkların bu konudaki davranışları da şöyle anlatılmaktadır;

“İki topluluğun karşılaştığı gün, şeytan içinizden geri dönenleri, işledikleri birtakım işlerden dolayı yoldan kaydırmak istemişti. Ama Allah onları affetmiştir. Allah bağışlayandır, halimdir. Ey inananlar, yolculuğa çıkan veya savaşa giden kardeşleri hakkında; Yanımızda olsalardı ölmezler veya öldürülmezlerdi; diyenler gibi olmayın. Allah onların bu düşünce ve sözlerini kalplerinde dert yapar. Yaşatan da öldüren de Allah’tır. Allah yaptıklarınızı görmektedir.”¹⁷⁶ “İki topluluğun karşılaştığı gün başınıza gelen Allah’ın izniyle ve (Allah’ın) inananları ve ikiyüzlülük yapanları bilmesi içindir. Onlara: “Gelin Allah’ın yolunda savaşın yada savunmada bulunur” denmişti de: ‘savaş olacağını bilseydik size uyardık’ demişlerdi. Onlar, o gün, imandan çok küfre daha yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanları söylüyorlar. Halbuki Allah içlerinde sakladıklarını çok iyi bilendir.”¹⁷⁷ Buyurulara münafıklarla ilgili bilgi verilmiştir.

Uhud Savaşı’nın meydana gelmesi ve savaşın sonunda hem Müslümanlara savaş esnasında yaşanan sıkıntılardan, hem de savaşın sonunda müşriklerin durumundan bahseden; yani bütün safhalarını anlatan pek çok ayet Kur’an’da yer almıştır. Özellikle Âl-i İmran Suresinin yaklaşık altmış ayetinin indirildiği bildirilmektedir.¹⁷⁸

Uhud Savaşından sonra, Medine’de bulunan diğer bir Yahudi grubu, Menu Nadir Yahudilerinin Müslümanların savaş sonraki durumundan cesaret alarak, geçmişte yaptıkları bütün anlaşmaları ihlal etmelerinin söz konusu olduğunu, şu ayetlerden anlıyoruz:

¹⁷⁵ Maide: 50-57

¹⁷⁶ Enfal: 36-40

¹⁷⁷ Âl-i İmran, 155-156

¹⁷⁸ Âl-i İmran, 166-167

“İki yüzlülük edenleri görmedin mi? Kitap Ehli’nden inkar eden kardeşlerine: ‘Eğer siz (yurdunuzdan) çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız, sizin aleyhinize hiçbir kimseye itaat etmeyiz. Şayet sizinle savaşılsa mutlaka size yardım ederiz” derler. Allah onların yalancı olduklarına şahitlik eder. And olsun eğer onlar, çıkarılsalar, (bunlar) onlarla beraber çıkmazlar, eğer onlarla savaşılsa onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile arkalar(ın)a dönüp kaçarlar, sonra kendilerine yardım edilmez. Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah’ınkinden fazladır. (Allah’tan çok sizden korkarlar). Böyledir, çünkü onlar anlamaz bir topluluktur. Onlar toplu olarak sizinle savaşılamazlar, ancak müstahkem kaleler içinde yahut duvarların ardından (savaşırlar). Kendi aralarında şiddetli aykırılık vardır. Sen onları toplu sanırsın, ama kalpleri dağınıktır. Öyledir, çünkü onlar düşünmez bir topluluktur. (Onların durumu), kendilerinden az önce, yaptıklarının vebalini tatmış olan, ahrette de kendileri için acı bir azap bulunan kimselerin durumu gibidir. (Onların durumu) tıpkı şeytanın durumuna benzer ki ansana: ‘İnkâr et! Dedi. (İnsan) inkar edince de: “Ben senden uzağım, ben alemleri Rabbi Allah’tan korkar!” dedi. Nihayet ikisinin de sonu ebedi olarak ateşte kalmaları oldu. İşte zalimlerin cezası budur.”¹⁷⁹

Bir taraftan kalelerin sağlamlığına, diğer taraftan ise tam kuşatma esnasında münafıkların desteklerine destek sözü vermesi, onların kendilerini hiç çıkmayacak gibi görmelerine sebep olmuştur. Sonra Allah, onların kalplerine bir korku salmış, kendi evlerini bizzat kendi elleri ve mü’minlerin elleriyle yıktırmıştır.¹⁸⁰ Böyle bir eylemi de Cenab-ı Allah, akıl sahiplerine ibret olsun diye yaptırmıştır. Öte yandan Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, dünyada onlara azap ederdi.¹⁸¹

Ayetler, Yahudilerin veya münafıkların yada her ikisinin Müslümanlardan nasıl korktuklarını, savaş meydanında onlarla karşılaşmaya cesaret edemediklerini canlı bir biçimde tasvir etmektedir. Onların tüm

¹⁷⁹ İbn Hişam, **es-Sire**, III. 47

¹⁸⁰ Haşr: 11-17

¹⁸¹ Haşr, 3

varlıklarının kalelerin ve duvarların arkasında savaşmak olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca onların psikolojik hallerini de aydınlatmıştır. Kendi aralarında bir dayanışmanın olmadığını, şiddetli tartışmalar ve boğuşmalarla uğraştıklarını, birlikte oldukları sanılsa bile onların parçalara ayrıldıkları bildirilmiştir. Münafıklar ise, insanların küfürle azdırdıktan sonra çok geçmeden onlardan uzaklaşan şeytana benzetilmiştir.¹⁸²

Hudeybiye öncesinde gelişen son olay ise Hendek Savaşıdır. Bedir ve Uhud Savaşlarından sonra Medine’de rahat durmayan Yahudi grupları, yaptıkları anlaşmalara uymadıkları için Medine’den çıkarılmıştı. Sonrasında ise Mekke müşrikleri ile işbirliğine girmişlerdi. Ve onları (Mekkelileri) Medine’ye karşı savaşmaya kışkırtmışlardı.

Kureyş’e giden Yahudi Heyetine Mekke müşrikleri “Ey Yahudi kavmi, sizler kitap ehlisiniz. Bizimle Muhammed arasındaki ihtilafta hangimiz balkıyız, biz mi, o mu?” diye sordular. Yahudi alimleri ise, “Sizin dininiz Muhammed’in dininden daha hayırlıdır” diye cevap verdiler.¹⁸³ Bunun üzerine şu ayetler nazil oldu:

“Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? (Baksana onlar) cibt ve tağuta inanıyorlar ve inkar edenler için: “Onlar, inananlardan daha doğru yoldadır.” diyorlar. İşte onlar Allah’ın lanetlediği insanlardır. Allah kimi lanetlerse artık onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın. Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı insanlara çekirdek zerresi bile yediremezlerdi. Yoksa Allah’ın lütfundan insanlara verdiği (vahiyler) yüzünden onları kıskanıyorlar mı? Oysa biz İbrahim soyuna da Kitab’ı ve hikmeti vemiş ve onlara büyük bir mülk vermiştik. Onlardan kim o (hak Kitabı)na inandı, kimi de ondan yüz çevirdi. Öylesine de çılgın alevli cehennem yetti.¹⁸⁴

Hendek Savaşı ile ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’in Ahzap Suresinin 9-27.ayetlerinin nazil olduğu bilinmektedir. Allah Teala bu hususlarla ilgili olarak

¹⁸² Haşr, 11-17; İbn Kesir, **Tefsir**, IV. 340-341

¹⁸³ KAYA, Osman, **a.g.e.**, s.331

¹⁸⁴ Nisa, 51-55

ilk ayetlerde mü'minlere, kendilerine olan nimetini hatırlamaları üzerine ordular geldiğini ve bu orduların Medine'nin alt ve üst tarafından geldiklerini, bununla mü'minlerin denendiğini ve şiddetli sarsıntıya uğradıklarını bildirmektedir.¹⁸⁵ Müteakip ayetlerde, bu savaşta münafıkların psikolojik durumlarından bahsetmektedir; ki münafıklar, Allah ve Resulünün kendilerini aldattığını, bir kısmının sudan sebeplerle Hz. Peygamber'den izin istediklerini, Medine halkının psikolojik durumlarını bozmak için çaba sarfettiklerini bildirmektedir.¹⁸⁶ Daha sonraki ayetlerde ise müşriklerin durumu ve onlara yardım eden müttetiklerin hiçbir şey elde edemeden geri dönmek mecburiyetinde kaldıklarını ve müşriklere yardım eden Yahudilerin daha sonra cezalandırılacağını bildirmektedir.¹⁸⁷

Neticede Hendek savaşında; müşriklerin, Müslümanları tamamen ortadan kaldırmak için başlatmış oldukları savaş, hiçbir başarı elde edemeden ve Müslümanlara da hiçbir zarar vermeden sona ermiştir.

Bu bölümde ele alacağımız son gelişme ise Hudeybiye Barış Anlaşması. Hudeybiye Barış Anlaşmasını önce kısaca hatırlayalım; Hz. Peygamber Hicri 6.yılın Zilkade ayında umre yapmak üzere yanında 1400-1500 kişilik sahabe ve yanlarına 70 kurbanlık deve de olduğu halde Mekke'ye doğru yola çıkmıştı.¹⁸⁸ Ancak, Mekke'ye yaklaştıklarında, Busr b.Sufyan'la karşılaşır, Bur: Kureyş'in Resulullah ve beraberindeki heyeti Mekke'ye bırakmayacaklarını ve hatta bunun için tedbirler aldıklarını söyleyince Hz. Muhammed (s.a.s.) Hendek Savaşından sonra, Kureyş'le aralarındaki düşmanlığı kaldırmak, geçmişte olanları unutarak onlarla dostane ilişkilerde bulunmak, Kabe'nin Müslümanlar tarafından da mukaddes bir mabet kabul edildiğini göstermek ve umre yapmak için Mekke'ye geldiklerini¹⁸⁹ bunu da diplomatik yoldan temin etmeye

¹⁸⁵ Ahzab, 9-10

¹⁸⁶ Ahzab, 12-13

¹⁸⁷ İbn Hişam, **er-Sire**, III, 197-198

¹⁸⁸ İbn Hişam, **er-Sire**, III, 199

¹⁸⁹ İbn Hişam, **er-Sire**, III, 200-201

çalıştıklarını onlara bir elçi göndererek bildirdi. Kureyş gönderilen elçiyi öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardı.¹⁹⁰

Bu olay üzerine Hz. Peygamber bütün ashabını toplayarak semure ağacının altında, Rıdvan Biatı olarak bilinen biat gerçekleşmiştir. Bu olay üzerine Mekkeliler durumun vahametini anlamışlar ve bir heyet toplayarak, Hz. Peygamberle anlaşma yapmak üzere Müslümanların yanına yollamışlardır.¹⁹¹

Hudeybiye Barış Anlaşmasının Kur'an'daki yansıması da şöyle olmuştur: Fetih Suresinin ilk ayetlerinde, Yüce Allah tarafından verilecek olan fethe ve gerçek bir yardıma işaret edilerek, bu anlaşmanın Müslümanların kalbine güven verdiğinden söz eder. Bu anlaşma esnasında Müslümanların gösterdikleri fedakarlık övülür. Hz. Peygamber'e biat edenlerin sanki Allah'a biat etmiş gibi oldukları belirtilir. Bu sefere katılmayan insanların (bedevilerin) durumlarından bahsedilirken; Onların bu sefere katılmama sebeplerine yer verilir. Gerek Hudeybiye'de gerekse Mekke'nin Fethi esnasında herhangi bir savaşın çıkmamış olması Müslümanların elinin müşriklerden çekildiği, müşriklerin elinin de Müslümanlardan çekilmesi olarak telakki edilir ve bunun sebebi anlatılarak edilir.

“Allah, o ağacın altında sana biat ederlerken, inananlarından razı olmuştur. Onların gönüllerinde olanı bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer ve ele geçirecekleri bol ganimetler bahşetmiştir. Allah üstündür, bilgi olandır. Allah size ele geçireceğiniz bol ganimetler vaat etmiş; inananlar için bir belge olması ve sizi doğru yola erdirmesi için bunları size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmişti. Bir de, sizin gücünüzün yetmediği, fakat Allah'ın sizin için sakladığı (ganimetler) vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter. İnkâr edenler sizinle savaşsalar, gerisin geriye dönerler ve sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirlerdi. Allah'ın öteden beri süregelen uygulaması budur. Allah'ın uygulamasında bir değişiklik bulamazsın. Sizi putperestlere galip getirdikten sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çektiren O'dur. Allah, yaptıklarını görmektedir. Onlar inkâr etmiş, sizi Mescid-i Haram'ı

¹⁹⁰ İbn Hişam, **er-Sire**, III, 203

¹⁹¹ İbn Hişam, **er-Sire**, III, 197-198

ziyaretten ve bekletilen kurbanları yerlerine götürmekten alıkoymuş olanlardır. Eğer henüz tanımadığımız, inanmış erkekleri ve inanmış kadınları ezmeniz ve (bu yüzden) onlar tarafından suçlanmazın (ihtimali) olmasaydı, (Allah savaşı önlemezdi.) Allah dilediğini rahmetine sokar. Ama onlar birbirinden ayrılmış olsalardı, inkar edenleri can yakıcı bir azaba uğrattırdık. İnkâr edenler, gönüllerine öfke ve gayretini koymuşlar. Allah da Elçisi'ne ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş ve onları takva kelimesine (sebat ve ahde vefaya) bağladır. Onlar da, bu söze layık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilmektedir. Allah, Elçisi'nin rüyasını gerçek olduğunu doğruladı. İnşallah, siz güven içinde, başkalarını tıraş etmiş veya saçlarını kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. O, sizin bilmediğinizi bilir. Size bundan başka yakın bir zafer verecektir.”¹⁹²

Artık Hudeybiye sonrası döneme geçebiliriz.

III.HUDEYBİYE BARIŞ ANLAŞMASI SONRASINDAKİ DÖNEM:

Hudeybiye Barış Anlaşması, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. İlk bakışta Müslümanların aleyhine gibi görünmesine rağmen, sonraki gelişmeler bu anlaşmanın Müslümanların lehine olduğunu göstermiştir. Hendek Savaşında 3000 kişilik bir kuvvetle şehri savunmasına rağmen, Hudeybiye'den yaklaşık iki yıl sonra 10.000 kişilik bir ordu ile Mekke'nin Fethine gidilmiştir. Ayrıca bu anlaşma ile Arabistan'da geçici de olsa sağlanmış olan barış ve siyasi ve diplomatik ilişkiler kurmasına neden olduğu niyetli oldukları halde, Kureys'ten çekinmelerinden dolayı diyalog ortamı bulamayan kabile ve topluluklarda bazılarının Müslüman olmalarını sağlamıştır. Öte yandan şimdiye kadar müşrikler tarafından tanınmayan Müslümanlar müşrikler tarafından tanınmış ve bir güç oldukları kabul edilmiştir. Bu Müslümanlar açısından önemli bir diplomatik başarı olmuştur.

Hudeybiye Barış Anlaşması, Hicaz bölgesinde önemli bir yeri olan ve Hendek Savaşının çıkmasında önemli bir rolü olan Yahudilerin güç merkezi görünümündeki Hayber fethedilmiş, daha sonra da Mekke Fethedilerek bu gerçek

¹⁹² Fetih, 18-27

bir fetih olduğu bir kere daha teyit edilmiştir. Hudeybiye Barış anlaşmasından sonra, kısa zamanda İslam’a giren insan sayısının artmış olması da bunun gönülleri fetih anlamında bir Fetih olduğunu doğrular mahiyettedir.

Hiz. Peygamber, Mekke’yi fethetmeye karar vermişti, ancak bunu kansız bir şekilde gerçekleştirmek istiyordu. Bunun için müttefiki olan kabilelerden de asker isteyerek ordunun hazırlanmasını istedi. Ancak çok gizli tutmasına rağmen, sahabeden bir kişinin¹⁹³ Mekke’nin fethinin ailesine bildirme çabasının doğru olmadığını vurgulayan ayet şu şekildedir:

“Ey inananlar! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin. onlar size gelen gerçekleri, inkar ettikleri, Rabbinizin Allah’a inandığınızdan dolayı Elçi’yi ve sizi (yurdunuzdan) çıkardıkları halde siz onlara sevgi iletirsiniz. Benim yolumda cihad etmek ve benim rızamı kazanmak için (yurdunuzdan) çıkardıkları halde içinizden onlara sevgi mi gizliyorsunuz? Oysa Ben sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunu her şeyi bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.”¹⁹⁴

Bu gelişmeler yaşanırken, Hiz. Peygamber hazırlıkları tamamladı ve Mekke’ye doğru yola çıktı. Nihayet Mekke yakınlarına geldiğinde, şehre dört koldan girilmesini ve mecbur kalmadıkça kan dökmemesini emretmiştir.¹⁹⁵ Hiz. Peygamber Mekke’ye girdikten sonra bir hutbe okudu. Bu hutbede sadece Mekkelilere değil bütün insanlığa yönelik mesajlar mevcuttur.¹⁹⁶

Resulullah (s.a.s.) hutbesini irad buyurduktan sonra, Mekkelilerden biat aldı.

Mekke’nin Fethiyle ilgili ayetlere bakıldığında bu konuyla ilgili farklı yönlerden bahsedildiğini görmekteyiz. Mekke’nin Fethini müjdeleyen ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

¹⁹³ Hadib b. Beta bkz. İbn Kesir, **Tefsir**, IV. 345-248

¹⁹⁴ Mümtetine, 1

¹⁹⁵ İbn Hişam, **es-Sine**, IV. 26-33

¹⁹⁶ Hucurat, 13

“Biz sana apaçık bir fetih verdik. Ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın (bütün tasalarını gidersin) ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola iletsin. Ve Allah sana şanlı bir zafer versin.”¹⁹⁷

Müşriklerle olması gereken ilişkiler konusunda da şu ayet-i Kerimelere görmekteyiz:

“Ortak koyanların, Allah’ın yanında ve Elçisi’nin yanında nasıl anlaşması olabilir? Ancak Mescid-i Haram’da anlaştıklarınız hariç. Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın, çünkü Allah (günahlardan) korunanları sever. Evet (Allah ve Elçi’sin yanında onların) nasıl (ahdi olabilir)? Eğer onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne and, ne de anlaşma gözetirlerdi. Ağızlarıyla sizi razı ederler, fakat kalpleri (siz) istemez. Çokları da yoldan çıkmışlardır. Allah’ın ayetlerini az bir paraya sattılar da, O’nun yoluna engel oldular. Onların yaptıkları gerçekten, ne kötüdür. Bir mümine karşı ne and, ne de anlaşma gözetirler. İşte saldırganlar onlardır. Eğer tövbe ederler, namazı kılarlar ve zekatı verilerse, dinde sizin kardeşlerinizdirler. Biz, bilen bir kavme ayetleri böyle uzun uzun açıklıyoruz. Eğer anlaşma yaptıktan sonra anlaşmalarını bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür önderleriyle savaşın. Çünkü onların andları yoktur; belki (böylece küfürden) vazgeçerler. Andlarını bozan, Elçi’yi (Mekke’den) çıkarmaya yeltenen ve ilk önce kendileri siz(inle savaşa) başlamış olan bir kavimle savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçekten inanan insanlar iseniz kendisinden korkmanıza en layık olan Allah’dır. Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onlara azap etsin, sizi onlara üstün getirsin ve inananlar toplumunun gönlüne şife versin; yüreklerinin öfkelerini gidersin, Allah, içinizden cihad eden ve Allah’ın elçisinden ve müminlerden başkasını kendisine sırdaş edinmeyenleri bilmeden, bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yaptıklarınızı haber almaktadır.”¹⁹⁸

“Ey inananlar! Eğer imana karşı küfür seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin. sizden kim onları veli tanır (dost tutar)sa işte

¹⁹⁷ Fetih, 1-3-

¹⁹⁸ Tevbe, 7-16

zalimler onlardır. (Ey Muhammed) de ki: ‘Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunu ticaret(iniz), hoşlandığının konutlar size, Allah’tan Elçi’sinden ve O’nun yolunda cihad etmekten daha sevgili ise o halde Allah emrini getirinceye kadar gözetleyin (başınıza gelecekleri göreceksiniz)! Allah yoldan çıkmış topluluğu (doğru) yola iletmez.¹⁹⁹

Mekke’nin fethi ve Mekkelilere yapılan muamele, diğer yerlerin fethine benzemektedir. Zira diğer yerler fethedildiği zaman, onların malları ganimet olarak alındığı halde, Mekke’de durum farklı olmuştur. Mekkeliler sanki bağlup olmuş bir millet ve ele geçirilmiş bir bölgenin ahalisi gibi değil, aksine, hak ve görevler konusunda zaferi kazananlar gibi eşit bir duruma yükseldiler. Kimsenin malına, mülküne, evine arazisine el konulmadı; bunlar ganimet statüsüne tabi tutulmadı. Mücahidler yağma ile değil, >Mekke’yi fethettikleri günün gecesini sabaha kadar tekbir, tehlil ve Kabe’yi tavafla geçirdiler. Hz. Peygamber Mekke’nin üç zengininden toplam 130.000 dirhem borç alarak ihtiyacı olan sahabelere dağıttı. Daha sonra bu parayı Havazin ganimetlerinden ödedi. Yine Mekke’nin ayrılırken de kendisiyle birlikte olan sahabelerden birini değil de, henüz yeni Müslüman olmuş Attab b. Esid’i Mekke’ye idareci olarak tayin etmesi de dikkati çeken hususlardan biridir.²⁰⁰ Yine önceden büyük zulümler yapmış olanların bile affedilmesi, Kureyş’i bile şaşırtan bir davranış olmuştur. Çünkü ayet-i kerimelerde de işaret edildiği gibi, şayet onlar galip gelenler olmuş olsaydı Müslümanlara hiç hayat hakkı vermeyeceklerdi.²⁰¹ Mekke’nin fethi, daha önceleri Müslüman olmak istedikleri halde Kureyş’ten korktukları için Müslüman olmayan kabilelerin topluca İslam’a girmelerini sağlamıştır. Çünkü artık güçlü olan taraf Müslümanlar olmuşlardı.²⁰² Hudeybiye Barış Anlaşması’na kadar Müslümanları güç olarak kabul etmeyen ve onları muhatap bile almayan müşrikler, iki yıl içerisinde Müslümanların egemenliğini kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

¹⁹⁹ Tevbe, 23-24

²⁰⁰ İbn Hişam, **es-Sire**, IV. 44-50

²⁰¹ Tevbe, 7-10

²⁰² Bkz. Nasr, 1-3

Mekke'nin Fethinden sonra Hz. Peygamber, Attab b.Asid'i vali tayin etmişti. Ertesi yıl Tebuk Seferi'nde Medine'ye döndüktün sonra 9/631 yılında hac mevsiminde Hz.Ebu Bekir'i hac emirliğine tayin etmişti. Hz. Ebu Bekir 300 Müslüman'la birlikte Mekke'ye doğru hac etmek niyetiyle yola çıktı. Hac da zaten o yıl farz kılınmıştı. Bu sıralarda, hem müşrikler hem de onlarla Hz. Peygamber arasındaki genel ve özel anlaşmalar hakkında 9/Berae (Tevbe) Suresi'nin ilk 30-40 ayeti nazil oldu. Bu ayetlerde Yüce Allah, Müslümanların müşriklerle yapmış olduğu anlaşmaları tek taraflı olarak feshettiğini ve onların Müslüman olmalarını yoksa öldürüleceklerini, kendisi ve Elçisi adına ihtar ve ilan etmektedir.²⁰³

Hz. Ebu Bekir yola çıktıktan sonra müşriklerle ilgili nazil olan 9/Tevbe Suresi'nin içerdiği hükümleri onlara bildirmesi için HZ. Ali görevlendirilmişti. Çünkü Arap geleneğine göre anlaşmalar üzerinde ancak ya başkasının kendisi ya da ailesinden biri söz sahibi olabilirdi. Hz. Ali, yolda Hz. Ebu Bekir'e kavuştu. Kendisinin, nazil olan Berae Suresindeki ayetlerin hükümlerini Mekke'de hacca gelenlere ilan ve tebliğ etmekle görevli olduğunu ve Hz. Ebu Bekir'in hac emirliğinin devam ettiğini bildirdi. Hz. Ali, Zilhiccenin 10. günü, yani bayramın birinci günü Mina'da Cemre'nin yanında toplanan insanlara Berae Suresi'nin ilk ayetinden başlayarak müşrikleri ilgilendiren bütün ayetleri okudu. Bu ayetler şu hükümleri içermekteydi:

- 1.Bu seneden sonra müşrikler Kabe'ye yaklaşmayacaklar;
- 2.Kimse Kabe'yi çıplak tavaf edemeyecek;
- 3.Mü'minlerden başkası cennete giremeyecek;
- 4.Süresiz anlaşmalar iptal edilecek, ancak bu durumda olanlar için dört ay süre

²⁰³ Elmalılı, **Hak Dini**, IV. 244

tanınacak, süreli anlaşmalar ise süresi bitinceye kadar devam edecektir.²⁰⁴

Hiz. Ali hac günleri boyunca Hiz. Muhammed'in elçisi sıfatıyla Berae Suresi'nin müşrikleri ilgilendiren ilk ayetlerini okumuş ve diğer sahabelerin yardımıyla bu emirleri ilan etmiştir.²⁰⁵ Hiz. Ali ile HZ. Ebu Bekir bu görevlerini ifa ettikten sonra Medine'ye dönmüşlerdi. Bu ültimatom etkisini hemen gösterdi. O yıl hacca katılmış olan müşriklerden önce bazı itirazlar yükseldi. Ancak daha sonra, Hiz. Ali, Hiz. Muhammed'in emirlerini tebliğ ederken orada bulunan müşrikler; "Biz senin ve amca oğlunun ahdinden uzağız. Amca oğluna tebliğ et. Biz ahdimizi arka tarafımıza attık. Bizimle onun arasında mızraklarla savaşmaktan, kılıçlarla vuruşmaktan başka bir ahit yoktur." Dedikten sonra dönüp giderlerken bu sözlerinden dolayı: "Siz ne yapıyorsunuz? Kureyşliler bile Müslüman oldular."²⁰⁶ Diyerek birbirlerini ayıplamışlar ve dört ay bile beklemeden Müslüman olmuşlardı. Böylece Arap Yarımadası'nda putperestliğin kökü kazınmış, Kabe ve Mescid-i Haram, Hiz. İbrahim ve İsmail peygamberlerin bıraktıkları esasa uygun bir şekilde, yalnızca tevhid inancına sahip mü'minlere tahsis edilmiştir.²⁰⁷

Hiz. Ali'nin Hiz. Ebu Bekir ile birlikte tebliğ ettiği ayetlerin içerdiği hükümler şunlar idi:

1.Allah ve Elçi'sinden anlaşma yaptığınız müşriklere ihtardır. Bu bir ültimatom niteliğindedir. Çünkü, ayet-i kerimede min...ıla..cümlesi, bir kimseden diğer bir kimseye gönderilen emirname niteliğindedir.²⁰⁸ Bu ayetle ifade edilmek istenen şudur: Resulullah'ın daha önce anlaşma yapmış fakat anlaşma şartlarına ihanette bulunmuş olan müşriklere bir ültimatom olup, bundan sonra müşriklere verilmiş olan eman kaldırılmıştır.

²⁰⁴ Hanbel, 1-3, 79; II. 299; Elmalılı, **Hak Dini**, IV. 2441

²⁰⁵ Ebn Kesîr, **Tesîr**, II. 332

²⁰⁶ İbn Hişam, **es-Sire**, IV. 140-141

²⁰⁷ Hişam, **es-Sire**, IV. 142-143

²⁰⁸ Tevbe, 1

2.Müşriklere birinci ayetle verilmiş olan önemli bir habere dikkat çekildikten sonra, kendileriyle süresiz anlaşma yapılanlar ve bu anlaşmayı bozanlar ile hiç anlaşma yapılmamış olanlara dört aylık bir süre verilmiştir.²⁰⁹ Bu dört aylık surenin ne zaman başladığı hakkında farklı rivayetler vardır. Bu dört aylık surenin başlangıcı olarak 9/Tevbe Suresi'nin nazil olduğu zaman olan Muharrem Ayı yada Zilhicce ayı başlangıç olarak kabul edilecek olursa Rebiüahir ayında bu müddet sona ermiştir.²¹⁰ Bundan anlaşılıyor ki müşriklerle ilişkiler hemen kesilmemiş, taarruzdan korunmak, harp için hazırlık yapmak veya herhangi bir yere sığınmak için onlara dört ay mühlet verilmiştir.²¹¹ Böylece onlar kendilerine gelebilecek her türlü kötülükten de emin olmuşlardır.²¹²

3.Allah ve Resülü'nün bu emirler doğrultusunda müşriklerle anlaşma yapmayacakları bildirilmiştir.²¹³ Onlardan iman ile küfür arasında bir tercih yapmaları istenmiştir. Ancak tövbe ederek İslam'a dönmelerinin kendileri için daha hayırlı olacağı hatırlatılmıştır.

4.Kendileriyle anlaşma yapılmayanlara veya kendileriyle anlaşma yapıldığı halde buna ihanet edenlere karşı sadece dört aylık bir mühlet verilerek imanla kılıç arasında tercih yapmaları istenirken, daha önceleri kendileriyle anlaşma yapıp, anlaşmalarına ihanette bulunmayan ve Müslümanların aleyhine başkalarına yardım etmeyenler için anlaşma müddeti bitinceye kadar anlaşma hükümlerinin geçerli olduğu bildirilmiştir.²¹⁴ Burada, müşriklerle belli bir müddet için yapılan anlaşmalar kastedilmiştir. Zira bu ültimat verildiği zaman Kenaneoğullarından bir kabilenin dokuz ay müddeti kalmıştı ve bu müddet bitinceye kadar onlara herhangi bir baskı yapılmamış ve anlaşma hükümlerine bağlı kalınmıştır.²¹⁵

²⁰⁹ Tevbe, 2

²¹⁰ İbn Kesir, **Tefsir**, II. 331-332

²¹¹ Elmalılı, **Hak Dini**, IV.2448, 2449

²¹² Zemahşeri, **Keşşar**, II.172

²¹³ Tevbe, 3

²¹⁴ Tevbe, 4-7; İbn Kesir, **Tefsir**, II. 335

²¹⁵ Zemahşeri, **Keşşaf**, II.175

5.Müşriklerin kendilerine dört aylık süre verilenlerin Müslüman olmadıkları takdirde ve bulundukları yeri terk etmeyerek direnmeleri halinde haram ayların çıkmasından sonra, (yakalandıkları yerde öldürülmeleri ve hapsedilmeleri emredilmiştir. Ancak, onların İslam'ı kabul edip ibadetlerini yerine getirmeleri durumunda, Müslümanlarla eşit hale gelecekleri bildirilmiştir.²¹⁶

6.Bununla birlikte verilen dört aylık müddeti doldurduktan sonra Hz. Peygamber'den eman dileyenler olurlarsa, Allah'ın kelamını dinlemeleri ve emin oldukları yere gidinceye kadar eman verilmesi emredilmiştir.²¹⁷ Nitekim bu konuda Hz. Ali'ye müşriklerden biri gelerek bu dört aylık süre bittikten sonra, Allah'ın kelamını dinlemek veya başka bir ihtiyaç için geldiklerinde öldürölüp öldürölmececeklerini sorunca Hz. Ali cevaben öldürölmeceğinin söyledi ve delil olarak da 9/Tevbe, 6.ayeti gösterdi.²¹⁸ Müşriklerden biri İslam diyarına sulh teklif etmek, ticaret yapmak, cizye ödemek veya buna benzer amaçlarla gelecek olursa yurduna dönünceye kadar devlet başkanının güvencesi altındadır.²¹⁹ Nitekim Hz. Peygamberin (s.a.s.) Museylemetu'l Kezzab'ın elçisine: "Museyleme'nin Allah Resülü olduğunu şahadet eder misin? Sorusuna "Evet" diye cevap vermesine rağmen, hiçbir şey yapmadan serbest bırakılması bunun bir delilidir.²²⁰ Bu ultimatomdan sonra bile müşriklerin gelip Hz. Peygamber'i dinleme fırsatı bulması, bu dinin öğrenilmesi açısından son derece önemli bir gerçeği ifade etmektedir.²²¹

7.Yapılmış olan andlaşmalara riayet eden müşriklere karşı ahde vefa gösterilmesi ve onlar anlaşmaları ihlal etmedikçe anlaşmalara bağlı kalınması istenmekle birlikte,²²² anlaşma süresi bitenlerin ve Hz. Muhammed (s.a.s.) ile İslam üzere anlaşma yapmış olan müşriklerin, daha önce Müslümanlara karşı ihanetleri putperestlikteki inatları sebebiyle bundan böyle hiçbir zaman onlarla

²¹⁶ Tevbe, 5; İbn Kesir, **Tefsir**, II. 336, Elmalılı, **Hak Dini**, IV. 2456

²¹⁷ Tevbe, 6

²¹⁸ Zemahşeri, **Keşşaf**, II.175

²¹⁹ İbn Kesir, **Tefsir**, II.337; Elmalılı, **Hak Dini**, RC. 2459

²²⁰ İbn Kesir, **Tefsir**. II.337

²²¹ İbn Kesir, **Tefsir**. II.337

²²² İbn Kesir, **Tefsir**, II. 337-338

anlaşma yapılamayacağı ifade edilmektedir. Zira müşriklerin güçlü oldukları zaman Müslümanlarla yapmış oldukları anlaşmalara bağlı kalmadıkları ve insanları İslam'a girmekte alıkoydukları ifade edilerek, bundan böyle onlarla anlaşma yapılamayacağı bildirilmektedir.²²³

8.Kendilerine verilen bu emanete ve mühlete rağmen, savaşa yeltenirlerse, böyle bir hazırlık içerisinde olurlarsa, onlarla harp edilmesi istenmektedir. böyle bir durumda savaşmayan Müslüman, korkaklıkla suçlanmakta ve onların Müslümanların eliyle rezil edilmeleri için onlarla savaşılması emredilmektedir.²²⁴ Yakınları bile olsa müşriklerle dost olunmaması istenmekte,²²⁵ müşriklerin hacılara yaptıkları hizmetin de onlara bir şeref kazandırmadığı vurgulanmaktadır.²²⁶

9.Müşriklerin necis olduğu belirtilerek, bundan böyle Kabe'ye yaklaştırılmamaları gerektiği,²²⁷ müşriklerin hoşuna gitmese de Allah'ın dininin yeryüzüne yayılacağı²²⁸ ve yeryüzünde fitne kalmayıp din yalnız Allah'ın oluncaya kadar müşriklerle Allah yolunda topluca savaşılması²²⁹ emredilmektedir.

10.Yahudi ve Hristiyanlar Ehl-i Kitap oldukları için inanmasalar dahi cizye karşılığı Müslümanlarla anlaşma yapmaları mümkün iken,²³⁰ putperestler inançlarından dolayı bu imtiyazdan mahrum edilmemişlerdir.²³¹

Hicretin 9.yılında nazil olan 9/Tevbe Suresi, puta tapan müşriklerin bundan böyle Kabe'ye yaklaşmalarını yasaklarken²³² Kabe'nin statüsü de, gerçek konumuna oturtulmuş ve Hz. İbrahim ile İsmail'in getirdiği tevhid dini esaslarına uygun olarak sadece Müslümanların ibadetlerine tahsis edilmiştir.²³³ Bir

²²³ Tevbe, 8-10

²²⁴ Tevbe, 12-14

²²⁵ Tevbe, 23-24

²²⁶ Tevbe,16-19

²²⁷ Tevbe, 28

²²⁸ Tevbe, 33

²²⁹ Tevbe,36-39

²³⁰ Tevbe, 29

²³¹ İbn Kesir, **Tefsir**, II.347

²³² Tevbe, 28

²³³ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I.272

Ültimatom niteliği taşıyan 9/Tevbe Suresi, müşriklerle yapılmış olan bütün süresiz anlaşmaları feshettiği gibi, bundan böyle onlarla herhangi bir anlaşmanın da yapılamayacağını hükme bağlamıştır. Ancak, belli müddeti kalmış olan anlaşmaların süreleri bitinceye kadar devam etmesi,müşriklerin anlaşma şartlarına bağlı kalması kaydıyla istenmiştir. Anlaşma yapılması yasaklanan müşriklere ise dört ay süre verilmiş ve bu süre içerisinde Müslüman olmak veya savaşmak gibi iki tercihten birini seçmeleri istenmiştir. Bu tercihleri kabul etmedikleri takdirde Arabistan'ın dışına çıkmaları şart koşulmuştur. Bu dört aylık sreden sonra bi Hz. Peygamber'le görüşmek istedikleri takdirde izin verilmiş, onların can güvenliği teminat altına alınmıştır.

9/Tevbe Suresi'nin nazil olmasıyla, müşriklerle daha önceleri yapılan anlaşmaların zaten fiili bir değeri de kalmamıştı. Çünkü Mekke'nin fethi ile çevrede bulunan kabilelerin birçoğu ya doğrudan Müslüman olmuş yada teslim bayrağını çekerek Müslümanların egemenliğini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı. Verilen bu dört aylık zaman zarfında da artık Mekke ve çevresinde müşriklerin hemen hemen tamamı İslamiyet'i kabul edip Müslüman olmuştu.

Tezimizin Hudeybiye Barış Anlaşması sonrasındaki ilişkilere dair kısmını da burada bitirmiş oluyoruz.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'an'ın nüzul sürecinde Müslümanlara diğer dini grupların ilişkilerini incelediğimiz bu çalışmamızda ilk önce, Kur'an'da yer alan inanç gruplarını açıklamaya çalıştık. İnanç gruplarını açıklarken; mü'min, müşrik, münafık, Ehl-i Kitap ve kendilerine Ehl-i Kitap'tan sayıp saymama konusunda tereddüde düştüğümüz, ancak müstakil bir grup olarak ele aldığımız Sabiilere yer verdik. Nüzul sürecinde özellikle ilişkilerin Müslümanlar-Müşrikler, Müslümanlar-Yahudiler, Müslümanlar-Hristiyanlar şeklinde geliştiğini gördük.

Tezimizin ikinci bölümünde özellikle Mekke dönemi ayetlerini ele aldık ve gördük ki, ilişkiler genel olarak müşriklerle idi. Bu dönemde Ehl-i Kitap'a çok fazla yer verilmemiş olmasının nedeni olarak iki şey üzerinde durduk;

1.Mekke'de Ehl-i Kitap'tan olan kişilerin yok denecek kadar az olması

2.İlk etapta, tevhid dinine vurgu yapılarak Ehl-i Kitap'la ortak bir payda da buluşmak istenmesi.

Mekkeli müşriklerle, hak dinden uzaklaşmaları ve putperestli benimsemeleri nedeniyle, tevhid dinine davet eden bu ayetleri gördük. Peygamber (s.a.s.) ise bu dönemde, ilk vahyi aldıktan sonraki birkaç yıl boyunca bu tebliği gizli yaptığını daha sonra ise yine ilahi vahyin yönlendirmesi ile başta yakın akrabalar olmak üzere aleni tebliğe başladığını gördük.

13 yıllık Mekke tebliğ döneminde Hz. Peygamberin başta müşrikler olmak üzere, bütün din mensuplarına İslam'ı tebliğ etmiş; onların şirkle karışık uzlaşma tekliflerini reddetmiştir.

Özellikle burada dikkat ettiğimiz bir konu vardı ki; o da tebliğ'in en sıkıntılı dönemlerinde Hz. İbrahim örneğinin insanlara anlatılması ve Hz. İbrahim paydasında buluşulmak istenmesiydi. Hz. İbrahim hem Yahudilerin hem de Hristiyanların ve hem de Müslümanların Peygamberlerinin atası olarak; bu ortak payda da Ehl-i Kitap'la Müslümanları buluşturabilecek ve Ehl-i Kitap'ın daha kolay ikna olmasını sağlayacaktı.

Neticede 13 yıllık Mekke döneminde çekilen sıkıntılar hat safhaya ulaşmış ve Yüce Allah'ın izni ile de Mekke'den Medine'ye Müslümanlar hicret etmişlerdir.

Hicreti müteakiben Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Medine'de ilk yaptığı işlerin başında; mescidin inşası, kardeşliğin tesisi, devletin sınırlarının tespiti ve bir anayasa metninin hazırlanması olmuştur. Bu ara önemli bir durum olmuş kiblenin değiştiğini bildiren ayet nazil olmuştur.

Bu ayetle yani Kiblenin Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a çevrilmesi ile Yahudilerin mesnetsiz iddiaları yalanlamış oldu ve Yahudiler ile araya mesafe konmuştu. İnançlarına tabi oldular zannetmişlerdi ama Allah onlarla Müslümanların inançlarının arasını kesin bir dille, kiblenin değiştirilmesiyle ayırmıştır.

Ayrıca bu dönemde Medine şehir devleti anlaşmasına sadık kalmayan Yahudilerle ve Müslümanları yok etmeyi amaçlayan müşrik gruplara karşı cihad izni verilmişti. Yapılmış olan bu savaşlarda insani ölçülere dikkat edilmiş ve hiçbir zaman düşmanı imha söz konusu olmamıştır.

Bedir Savaşı'nda sayıca çok üstün bir toplulukla karşılaşılması4na rağmen, Allah'ın yardımıyla galip gelinmişti. Savaş sonrasında ele geçirilen muamele konusunda da yine Kur'an insani sınırlara dikkat etmiş, serbest bırakılırsa en güzel davranışın yapılmış olacağını belirtmiştir.

Bedir Savaşı'ndan sonra Medine'deki Yahudilerin tutumundan dolayı, Yahudilerden bir grup anlaşmaya uymadıkları için Medine'den sürgün edilmişti.

Daha sonra yapılan Uhud Savaşı da Kur'an'da uzunca ele alınmış, hem Müslümanlar açısından hem de müşrikler ve Yahudiler açısından değerlendirilmeler yapılmıştır.

Son olarak yapılmış olan Hudeybiye Barış Anlaşması Müslümanlar tarafından ilk etapta sindirilememiş olsa da, Kur'an'da bir Fetih olarak

nitelendirilmiştir. Nitekim sonrasında gelişen olaylar hem Mekke'nin kan dökülmeden fethedilmesini sağlamış hem de İslam'ın tebliği hızlanmıştır.

Hicri 9.yılda nazil olan Tevbe Suresi ile de güç kaybedip kendiliğinden yok olma sürecine giren Mekkeli müşriklerle bütün ilişkilerin kesilmesi istenmiştir. Ve böylelikle Mekke de müşriklerin hükümrânlığı sona ermiştir.

Nüzul sürecinde Arap Yarımadası'nda varlık gösteren dini gruplardan biri de Hristiyanlardı. Yahudilere oranla daha ilişkiye girilmiş gibi gözükmesinin sebebi, Mekke'de oldukça az olmaları idi. Az da olsa bir Hristiyan nüfuzu vardır. Kur'an-ı Kerim'de ise Mekki dönem de Hristiyanlarla, uluhiyet, peygamberlik, kutsal kitaplar hakkındaki isnat etmeleri, Hz. İsa'ya ilah demeleri ve Hz. Meryem hakkındaki inançlarının yanlış olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.

Çalışmamızda da belirttiğimiz gibi, Hristiyanlara bakış farklı olmuştur. Hristiyanların Mecusilere yenildiği haberi geldiğinde Müslümanlar üzülmüşlerdir. Kur'an-ı Kerim'de de Hristiyanlarla ilgili yumuşak ifadeler kullanılmıştır.

Medine dönemindeki Hristiyanlarla ilişkilere gelince az sayıdaki Hristiyanlarla Müslümanların ilişkilerinin olmadığını görmekteyiz. Ancak Hudeybiye Barış Anlaşmasından sonra Hristiyan ülkelere gönderilen elçiler vasıtası ile irtibata geçtiklerini görebiliriz.

Kur'an-ı Kerim sadece Yahudiler, yada sadece Hristiyanlara hitap ettiği ayetler olduğu gibi, ikisine birden “Ehl-i Kitap” demek suretiyle seslendiği ayetler de vardır. Bu ayetlerde onların pek çok kötü vasıfları teker teker sayılmakta ve bu yönleriyle gerçek konumları da ortaya konmaktadır. Müslümanlara besledikleri düşmanlık, kendi Peygamberlerine yaptıkları kötülükler, Allah'a nankör olmaları ve bozulmuş itikadi inançları bir bir sayılmaktadır.

Yine Kur'an-ı Kerim Ehl-i Kitab'a bir takım ayrıcalıklar da sunmuştur; kestiklerinin yenmesi, hanımları ile evlenilmesi gibi. Başka hiçbir dini gruba tanınmayan bu ayrıcalıkların sebebi hiç şüphesiz onlarla diyaloga girme çabalarıdır.

Sonuç olarak Kur'an'ın nüzulü sürecinde diğer öteki dini gruplarla olan ilişkilerin boyutu farklılık arz etmiştir. Yumuşak bir tavırdan sert ve sınırları çizen bir çizgiye kayıldığını söylemek yanlış olmaz. Bunda da şüphesiz en önemli faktör bu grupların kendini üstün görme alışkanlıklarıdır. Hz. Peygamberin yapmaya çalıştığı ise, önce iyilikle uyarmak, sonra da kendi hallerine bırakmaktır. Aksi durumda pek çok grubun bir ara yaşaması mümkün değildi.

BİBLİYOGRAFYA

- Ateş, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul, 1993
- Cassâs, Ebu Bekr Ahmed b.Alî, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Kahire, t.y.
- Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usulü**, Ankara, 1979
- Cerrahoğlu İsmail, “**Kur'an-ı Kerim ve Sabiiler**”, AÜİFD, I-IV (Ankara, 1957)
- Devlevî, Şah **Veliyyullah, Huccetûllahi'l-Bâliga**, Beyrut, t.y
- Demirci, Muhsin, **Vahiy Gerçeği**, M.Ü.İlahiyat Fak. Yay., İstanbul
- Derveze, İzzet, Asru'n-Nebi, Dimeşk, 1946 (**Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, trc. Mehmet Yolcu, İstanbul, 1989)
- Elmalılı, Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, t.y.
- Esed, Muhammed, **Kur'an Mesajı**, İstanbul, 1999
- Fazlur Rahman, **Ana Konularıyla Kur'an**, trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara, 1998
- Fazlur Rahman, **İslam**, trc. Mehmet Aydın, M.Dağ, Ankara, 1992
- Hamidullah, **İslam Peygamberi**, (trc. Salih Tuğg), 1980, İstanbul
- Hamidullah, “**Hiz. Peygamber Gayr-i Müslimlere Nasıl Davrandı?**” trc. Subhi Seyf. **İlim ve Sanat**, II (İstanbul 1986), Sayı: 7
- Hamidullah, **el-Vesâikûs-Siyasiyye**, Kahire, 1956
- Hamidullah, **İslam Devleti**, İstanbul, 1982
- Hamidullah, **İslam Hukuku Etüdleri**, İstanbul, 1984
- Hamidullah, **İslam'a Giriş**, trc. Cemal Aydın, Ankara, 1996

- Hamidullah, **İslam'de Devlet İdaresi**, Ankara, 1979
- Hamidullah, Muuhammed, **“Hz. Peygamber'in İslam Öncesi Seyahatleri”**, ADİFD, Ankara, 1980
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, **es-Sîretu'n-Nebevviyye**, Beyrut, t.y.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ, İsmâ'il, **Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim**, Beyrut, 1386
- Isfehânî, Rağıb el-Isfehanî, Ebu'l Kâsım el Huseynî el Mufredât fî Garibil-Kur'an, thk. Muhammed Seyyid el Geylanî, Dâru'l-Merife, y.y., t.y., **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Izutsu, Tashihiko, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, trc. Süleyman Ateş, İstanbul, t.y
- Izutsu, Tahihiko, **Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar**, trc. Selahattin Ayaz, İstanbul, t.y.
- Kaya, Osman, **Kur'an'ın Nüzulu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dini Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'an'a Yansıması** (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 2004
- Köksal, Asım, **İslam Tarihi**, İstanbul, 1978
- Mevdudî, **Modern Çağda İslamî Meseleler**, trc. Yusuf Isıcık, Konya, 1980
- Sarıçam, İbrahim, **Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara, 2001
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul, 1983
- Taberî, Ebû Ca'fer, Muhammed b.Cerîr, **Camiu'l Beyânan Te'vili Ayi'l Kur'an**, Beyrut, 1995

- Watt, **Hız.Muhammed Mekke’de**, trc. M.Rami Ayas Azmi Yüksel, Ankara, 1986
- Watt, **Hız. Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı**, trc. Hayrullah Örs, İstanbul, 1963
- Watt, **İslam Nedir?**, trc. Elif Rıza, İstanbul, 1993
- Watt, **Kur’an’a Giriş**, trc. Süleyman Kalkan, Ankara, 1998
- Zemahşerî, Ebi’l Kâsım Carullah Mahmûd b. Ömer, **el-Kesşaf**, Beyrut, t.y.
- Özdeş, Talip, **Kur’an ve Nesh Problemi**, Ankara, 2005
- Çalışkan, İsmail, **Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci**, Ankara, 2003
- Aydın, Mahmut, **Yahudi ve Hristiyanlarla İlgili Öğretisi Bağlamında Kur’an’ın “Dini Öteki” ile Deyaloğı**, Tebliğ
- Çalışkan, İsmail, **“Dini Bir Tutum Olarak Ötekine Yaklaşımın Kur’an-ı Temelleri”** C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI/1 Sivas, 2007
- Çalışkan, İsmail, **Gerçek ve Tamamlanmış Din” Önermesinin “Son Din” ve “Üstün Din” Söylemine Dönüşmesi, Kur’an’ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı Sempozyumu** 12-13 Mayıs 2006, Konya
- El-Kadi, Abdülfettah, **Esbab-ı Nuzûl (Sahabe ve Müderris)** Fecr Yayınları, Ankara, 1996
- Yılmaz, Hüseyin, **Kur’an’ın Işığında Müslim-Gayfi Müslim Münasebetleri**, İstanbul, 1999
- Duman, Zeki, **Beyânu’l Hak**, Fecr Yayınları, Ankara, 2006

İÇİNDEKİLER

I.BÖLÜM

ÖNSÖZ.....	i
GİRİŞ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	I
KUR’AN’A GÖRE İNANÇ BAKIMINDAN İNSANLAR	1
I. MÜ’MİN	2
II.MÜŞRİK VE MÜNAFIKLAR.....	4
a)MÜŞRİKLER	4
b)MÜNAFIKLAR.....	6
III.EHLİ KİTAP	7
a)Yahudiler	8
b)Hıristiyanlar.....	10
IV. Sabîler	11
V.DEĞERLENDİRME.....	13

II.BÖLÜM

MEKKÎ SÜRETÇİ MÜSLÜMAN-GAYR-I MÜSLİM İLİŞKİLERİNE DELALET EDEN AYETLER	16
I. RİSALETİN BAŞLANGICI VE TEBLİĞ	16
II.HİCRETDE KADAR GELEN DÖNEMDE İLİŞKİLER VE İLGİLİ AYETLER	21
DEĞERLENDİRME.....	28

III.BÖLÜM

MEDENİ SÜREÇTE MÜSLÜMAN-GAYRİ MÜSLİM İLİŞKİLERİNE DELALET EDEN AYETLER	30
---	----

I. BEDİR HARBİNE KADAR GEÇEN DÖNEM.....	30
III.HUDEYBİYE BARIŞ ANLAŞMASI SONRASINDAKİ DÖNEM:	51
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	61
BİBLİYOGRAFYA.....	65